משנה · אחרונים

זרוע ימין על משנה אבות

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

זרוע ימין על משנה אבות

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/זרוע-ימין-על-משנה-אבות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 11
משנה ג 11
משנה ד 11
משנה ה 12
משנה ו 13
משנה ז 15
משנה ח 16
משנה ט 17
משנה י 17
משנה יא 17
משנה יב 18
משנה יג 19
משנה יד 20
משנה טו 21
משנה טז 21
משנה יז 22
משנה יח 22
פרק ב 22
משנה א 22
משנה ב 25
משנה ג 26
משנה ד 26
משנה ה 28
משנה ו 29
משנה ז 29
משנה ח 30
משנה ט 30
משנה י 31
משנה יא 31
משנה יב 31
משנה יג 32
משנה יד 32
משנה טו 32
משנה טז 33
פרק ג 34
משנה א 34
משנה ב 35
משנה ג 36
משנה ד 38
משנה ה 38
משנה ו 39
משנה ז 39
משנה ח 40
משנה ט 41
משנה י 42
משנה יא 42
משנה יב 42
משנה יג 42
משנה יד 43
משנה טו 43
משנה טז 43
משנה יז 44
משנה יח 44
פרק ד 44
משנה א 44
משנה ב 46
משנה ג 46
משנה ד 47
משנה ה 48
משנה ו 48

משנה ז 49
משנה ח 49
משנה י 49
משנה יא 49
משנה יב 49
פרק ה 50
משנה א 50
משנה ב 50
משנה ה 51
משנה ו 52
משנה ז 52
משנה ח 52
משנה י 53
משנה יג 53
משנה טז 53
משנה יז 53
משנה כ 53
משנה כא 54
משנה כג 55
פרק ו 57
משנה א 57
משנה ב 57
משנה ג 57
משנה ד 57
משנה ו 58

פרק א

משנה א

ראיתי לכתוב כאן קצת פירוש אבות שכתבתי בקונטריס **זרוע ימין** בס"ד והנה צור"ף מטא לפת"חא דימי"ני טפחה פתו"ח לרוחה בס"ד:

א. כתב רבינו עובדיא ז"ל לפי שמסכתא זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצות התורה אלא כלה מוסרים ומדות וגם נכרים חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר התחיל התנא במסכתא זו משה קבל תורה מסיני לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני עכ"ד והשיג עליו הרב יעב"ץ בפירושו הנקרא עץ אבות דאין בכל מסכת' זו רק פירוש מצות הכולליו' שבתור' וכו' והלכת בדרכיו וכו' ואהבת לרעך וכו' והנה הרמב"ם בתחילת ה' דעות מנה להם ליסוד י"א מצות וכו' ע"ש שהאריך ולק"מ דכונת רבינו עובדיא הכי הוי דאין מסכתא פירוש מצוה ממצות התורה כלומר מצות המיוחדות לישראל והם שמעיות אלא המסכתא הלזו מוסר מלכים ובשגם הכל סובב הולך על מצות והלכת בדרכיו ואהבת לרעך וכיוצא הנה הנם מצות שגם הנכרים מודים בהן לפי דרכם וחיברו בהן מוסרים ועניני המדות כי הם שכליות והוה ס"ד דבענין זה גם אלה לחכמים מלבם יוציאו מילים הגם שמתבאר מתוכו עיקרי וענפי כמה מצות שלנו מ"מ יש דוגמתן בספרי א"ה לכן השמיענו כי הן הן הדברים אמורי"ם לגבוה ומסיני נאמרו:

ואפשר להרחיב דברי רבינו עובדיא בסגנון אחר דכונת התנא להעיר לב נרדמים הוזים שוכבים אוהבי לנום כי יעלה על לבם טוב לגבר כי ישא בעול מוסרי הפלוסופי' ובזה יכנע לבבו הערל כי הם דברי' מיוסדים על אדני השכל ואדרבא יצרו מטעהו כי חכמי הנכרים התחכמו ולשונם תמהר לדבר שיחות צחות בארי"ש נכוחות והני מגנו להכניע הי"צהר. לכן פתח משה קבל תורה וכו' להורות דהמוסרים הללו הן הן גופי תורה נאמרו בסיני כלומר הביטה וראה יתרון האור מן החשך דכל אותם מוסרי הנכרים אין בם מועיל לבטל היצה"ר כי אין לו ביטול אלא בתורה וכמ"ש פ"ק דקדושין אמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין הראת לדעת שאין לו ביטול אלא בתורה ולכן מוסרי הנכרים כלא חשיבי ולמה תשגה בזרה אמנם מוסרי גדולי ישראל הם תורה שלימה ודין הניין לבטל יצה"ר וכמו שכתבנו במקום אחר:

משה קבל תורה מסיני אפשר לו' במ"ש רז"ל דבשעה ששמעו ישראל אנכי ולא יהיה לך נעקר י"צהר מלבם וכשאמרו דבר אתה ונשמעה חזר י"צהר למקומו. והשתא אם היו שומעים כל העשרת הדברות מפי הגבורה עקורים היו מי"צהר וכלם ידעו התורה

כי היו דבקי' בהקב"ה ולא עשו עגל ולא חטאו. אבל בהיות שאמרו דבר אתה וכו' חזר יצה"ר והיה מה שהיה חטאו' הצבור והיחיד ופסק הדבקו' ונשארה ידיעת התורה לראשי הדורות והשרידים אשר ה' קורא וז"ש משה קבל תו"רה דהיינו תרי"א מצוות כמ"ש בסוף מכות על פסוק תורה ציוה לנו משה דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו' ומאחר שמשה קבל תורה לזה נתמעט' הידיעה כי גבר אויב ומזה נמשך ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים כי ידיעת התורה נשארה אצל גדולי הדורות ותלמידיהם:

ב. ועוד אפשר לומר כמ"ש הרב לב אריה פ' וארא משם הרב המקובל מהר"ר אלחנן ז"צל בתוספת משלו דישראל היו צריכין לישב במצרים ת"ל שנה כמספר חמשה פעמים אלהים גימטריא ת"ל שנה ולא ישבו אלא פ"ו שנים בקושי השעבוד כמספר שם אחד אלהי"ם ונשארו שמ"ד ויען היו נטמעים ח"ו נהפכו ד' אלהים לד' שמות המה רחמים פשוטים בזכות משה שהוא אחד יותר על שמ"ד וז"ש וזה לך האו"ת כי אנכי שלחתיך באות יתר של שמו זהו תורף קצת מדברי הרבנים הנז' ע"ש באורך. ואפשר להוסיף קצת שאמר הכתו' וזה בהוציאך וכו' את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה דהיינו שיקבלו התורה ורמז כי מש"ה גימט' מפ"י גבור"ה כמ"ש הרמ"ע ז"ל ובזכו' התורה שיקבל מפ"י גבור"ה הרמוז בשמו יגברו הרחמי' ויתוקנו הד' אלהים שיתמתקו ויהיו הוי"ות רחמים. וכן משה פירושו מוציא כמ"ש בתיה ותקרא את שמו משה כי מן המים משיתהו ונתבאר אצלנו דהו"ל לקרותו משוי כי משה מוציא אחרים אלא כונתה לקרותו משה שפירושו מוציא שיוציא אותה מהסט"א ומגהינם בזכות כי מן המים משיתהו וכן נקרא משה שהקב"ה הזמין בפה שם קדוש זה לרמוז כי הוא מוציא לישראל מגלותם בכח א' הנוסף בשמו על שמ"ד שנים הנותרים ושיקבלו על ידו מפ"י גבו"רה כמספר שמו התורה. וז"ש משה כלומר מוציא ישראל ממצרים בכח אות אחד יותר והוא גימט' מפי גבורה לכך קבל תורה מסיני מההר הנגלה עליו הקב"ה בתחילה לשלחו לפרעה והבטיחו בהוציאך העם ממצרים תעבדון וכו':

ג. ויתכן במ"ש בזהר דמשה בעלה דמטרוניתא ואמרו רז"ל פני יהושע כפני לבנה והנה התנא מירי בתורה שבעל פה כי היא הנמסר' מגדול הדור לגדול הדור כי התורה שבכתב הנה היא כתובה על הספר בדיו ומסרה משה לכל ישראל כי ביום סילוקו כתב ס"ת לכל שבט ונתנו לו וידוע שתורה שבכתב בחינת ת"ת ותורה שבע"פ בחינת מלכות וז"ש משה שהיה בעלה דמטרוניתא בחינ' ת"ת קבל תורה שבע"פ דהוא מאריה דביתא ומסרה ליהושע שהוא בחינת לבנה מלכות ולו נאה למוסרה שהיא בחינתו:

ד. וירמוז עוד במשז"ל כי יש ששים רבוא אותיות לתורה וישראל הם ששים רבוא וכל נשמה מישראל אחוזה באות אחת מהתורה ומשה רבינו נעשה שליח קבלה לקבל הקדושין שהם הלוחות כמשז"ל והוצרך דוקא משה שנשמתו היה כוללת כולם ובקבלו הקדושין נמצא שנתקדשו כל ישראל כי הוא בחינה כוללת כל נשמות ישראל ואי לאו הכי לא היו הקדושין כדחזי דקי"ל אין קדושין לחצאין דהיינו לקדש חצי אשה אמנם משה רבינו ע"ה לו נאה לקבל הקדושין ולהיות שליח קבלה כי נשמתו בחינת נשמות כלם והנה הרב מהר"ח ן' עטר זצ"ל בספרו אור החיים פ' פנחס פירש כונת הכתוב יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה דשאלת משה רבינו ע"ה אל אלהי הרוחות שיודע רוח וגדר כל בשר תמנה אחד שיהיה בחינתו כללות כל העדה כשם שהיה הוא כולל לכלם והשיבו קח את יהושע איש אשר רוח בו כלומר בצד מה שוה לך שכולל כל רוחות ישראל עיין בדברי קדשו באורך וז"ש משה כלומר הכולל כל חלקי נשמו' ששים רבוא ישראל קבל תורה נעשה שליח קבלת הקדושין כי אין אשה מתקדשת לחצאין ודוקא משה רבינו ע"ה יכול לקבל הקדושין וזהו בעצם משה קבל תורה. ומסרה ליהושע שהיה בצד מה כולל כל ישראל כמ"ש הרב הנז' ויהושע לזקנים רבים כי בין הכל היה בהם כללות ישראל וכן זקנים לנביאים רבים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה שהיו ק"ך זקנים והיו כוללים בחינות כל ישראל ושמם הקדוש מורה עליהם כנסת הגדולה:

ה. ואפשר לרמוז עוד כי משה גימטריא הויה דאלפין שם מ"ה ואלהים דיודין גי' ש' כמ"ש במאורי אור. ולכן קבל תורה שכולל תורה שבכתי' סוד התי"ת הויה דאלפין ותורה שבע"פ סוד מלכות בחינת אלהים. מסיני גימט' ה' הויות שהם ק"ל גימט' סיני כנגד ת"ת עד מ' שהם תנהי"ם:

ו. גם אפשר כי שם הקדוש של משה"ה גימטריא זה הוא עניו מאד מכל האדם בדקדוק ולדעת ריב"ל פ"ק דע"ז ענוה גדולה מכלן וא"כ שם משה מורה היותו עניו מאד וזכה לכל הקדושות מיום הולדו ולכן זכה לקבל התורה וז"ש משה קבל תורה מסיני שהיה עניו ולכך נבחר כמשז"ל:

ז. ועוד נרחיב זה במ"ש הרב עיון יעקב בפירוש משה קבל דתיבת קבל רמז שהיה עניו כמ"ש הוי קבל וקיים עכ"ד והנה כתבו גורי הארי זצ"ל דמזמור קל"א הוא ה' לא גבה לבי לרמוז כי מי שיש לו ענוה ניצול מס"מ גי' קל"א כי כן ענו"ה גימט' קל"א ולכן דוד הע"ה קבע מזמור זה במספר קל"א עכ"ד ובזה אפשר שזהו שרמוז הוי קבל וקיים ונקטו לענוה בתיבת קבל שהוא גי' ס"מ ואחד יתר לרמוז דהעניו ניצול ממנו. וז"ש משה קבל שהיה עניו ולכן קבל תורה שהוא גי' תריא לבטל ס"מ ולי' שגי' תרי"א מסיני דגם סיני

גי' ס"מ עם הכולל לבטלו. וידידי המשכיל כמה"ר שמואל הכהן נר"ו רמז כי סיני גי' ענו"ה כמשז"ל שבחר בהר סיני משום הענו' עכ"ד וא"ש הכל כמ"ש בתנחומ' עקב דלא בחר ה' בישראל רק בעבור הענוה:

ח. א"נ מש"ה גימט' פרד"ס עם הכולל כמ"ש מהר"י צמח בריש ס' נגיד ומצוה. ואפשר להרחיב קצת כי פרדס רומז לאבי"ע ולנר"ן חיה וכל חלק כלול מכלם ועוד בה סוד הסוד כנגד יחידה שגם כן יש כל הבחי' ויתחלק לבחינות גדולות ומשה רבינו אפשר שזכה לקצת מזה של התורה שהיא כנגד יחידה דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים וכנגד זה היה אחד יותר בשמו הקדוש לרמוז שזכה איזה חלק מבחינת יחידה ונודע כי בכל עולם יש שם הויה ב"ה ולכן סיני גימט' ה' הויות כנגד אביע ומה שלמעלה אשר בשם הויה הכוללת רמוז בקוץ היוד. וז"ש משה שהוא גימט' פרד"ס ואחד יותר קבל תורה בחלקיה מסיני גימט' ה' הויות.וא"ש את"ם וההי"ב:

ט. א"נ אפשר במ"ש בזהר הקדוש שהתורה שניתנה לנו היא מבריאה וידוע כי אל שדי הוא בבריא' ומשה גימט' אל שדי וז"ש משה שהוא גי' אל שדי קבל תורה מבחינת בריאה ששם מתיחס אל שדי גימטריא משה וא"ש וכו':

י. א"נ אפשר דיש לחקור דמשה רבינו סירב מאד לילך לפרעה ולמה לא סירב כלל בקבלת התורה וא' מהתירוצים שיש בזה הוא דראה דהקב"ה הניח כל הר וגבעה ובחר בסיני שהיה נמוך ושפל א"כ הקב"ה חפץ בשפל ומעתה אין לסרב לקבל התורה דהקב"ה רוצה שפל והוא מחזיק עצמו לשפל מהכל וז"ש משה קבל תורה ולא סירב מסיני מסיבת סיני שהקב"ה רצה בו כי רוצה בשפל וע"כ סבר דאין לסרב דהוא שפל ודוק שוב מצאתי ריש ויקר' רבה דמשה רבינו היה מן הצד בסיני עד שאמר לו הקב"ה עלה ובמקום אחר כתבתי בזה בס"ד:

ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה פירש רבינו עובדיה שנקראו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה דמשה רבינו אמר האל הגדול הגבור והנורא וירמיה אמר האל הגדול הגבור ודניאל אמר האל הנורא והם החזירו העטרה לומר האל הגדול הגבור והנורא והוא מסוגיית יומא דף ס"ט ובירושי' פ' שלשה שאכלו ופ"ג דמגילה ע"ש באורך והרב עיון יעקב שם ביומא כ' שהקשה לו הרב המחבר זקוקין דנורא דהוי"ל לקרותם כנסת הגבורי' או הנוראה דהגדול כלהו אמרי וע"ש מה שתירץ שם. ואפשר לומר דלא רצו לקרותם כנסת הגבורה והנוראה דהיה ניכר בהדיא כמו דופי של ירמיה ודניאל ח"ו שלא אמרו הכי לז"א כנסת הגדולה דאינו בהדיא דסתרן דברי ירמי' ודניאל א"נ אפשר על דרך זה דאם היו נקראים כנסת הגבורי' היה ניכר דמתפארים דהם שבחו לה' בזה

ולאו ארח ארעא להזכיר ששבחו לה' דמה אנו מה חיינו ומה יצדק אנוש לז"א כנסת הגדולה א"נ והוא הנכון דהאל הגדול פי' שהוא גבור ונורא נמי והכל בכלל גדול ונמצא שהם החזירו לפרש גדול שהוא גם גבור ונורא ומש"ה קרו להו כנסת הגדולה לומר שתקנו לפרש גדול שהוא גבור ונורא וז"ש בירושלמי החזיר הגדולה ליושנ' וכן אמרוהו בש"ס בפירו' הכתוב ויברך עזר' את ה' האלהים הגדול ע"ש ועד"ה אפשר כי כנסת רומז למלכות וכיונו להמשיך לה החסדים ולכך קרו אנשי כנסת הגדולה לרמוז למלכות הנקראת כנסת כמ"ש בס' הכוונות ע"ש ובהגהת הרמ"ז הגדולה שיומשכו החסדים והם אנשים שכונתם לתקן המ' במ"ש האל הגדול הגבור והנורא להשפי' בה והזכיר החסדים למתק גבורותיהם וא"ש ההי"ב שוב ראיתי למהרש"א בחידושי אגדות שם ביומא שכתב דהאלהי' הגדול בכל כחתיו ולכן נקראו כנסת הגדולה שגדלוהו בכל כחותיו ע"ש ותראה מה שהקשה קודם לזה בסמוך דלק"מ ודוק כי קצרתי:

הוו מתונים בדין וכו' אפשר במ"ש בקונט' דברים אחדים דרוש י"ד דאשכחן דהזריזות מדה משובחת ולפעמים מגונה וכתבנו שכשיודע הדבר שיעשה אז ימהר בעשייתו וכמ"ש זריזין מקדימין למצות כלומר למצות שהם ידועים כבר. וזה פירש בס' שער השמים להרב של"ה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חי מלשון זריז שיזדרז בהם לעשותם ע"ש. אבל אם הוא דבר חדש אז צריך מתון ע"ש באורך. והכא בדין שכבר בא לפניו פעם ופעמי מירי כמשז"ל. והיינו רבותא דאע"ג דבדבר ידוע כמו המצות הזריזות הוא שבח. עם כל זה הוו מתונים בדין הידוע שבא לפניך פעם או ג' פעמים שמא יש חילוק בין נדון זה לאותם שבאו לפניך. ולא די שאתם תהיו מתונים אלא והעמידו תלמידים הרבה ויהיו נמצאים בשעת הדין ע"ד רב אשי דהוה מכניף וכו' כי היכי דלימטו להו שיבה מכשורא. ועם כ"ז שאני אומר להחמיץ הדין אם יצטרך להוראת שעה צריך להזדרז כגון שמעון ן' שטח שתלה פ' נשים כשפניות ביום אחד דלהוראת שעה לעשות סייג לתורה מכין ועונשין וממיתין שלא מן הדין לעשות סייג בזה צריך מאד להזדרז. ונמצא הני תלת מילי קשורי' בקשר של קיימא ומטו אהדדי:

והעמידו תלמידים הרבה. באבות דר' נתן סוף פ"ב אמרו ב"ש אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר ובית הלל אומרי' לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לת"ת ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים עכ"ל ואפשר לומר דטעמייהו דבית שמאי בתנאים הללו היינו שיהיה חכם כלו' מבין ובעל שכל כדי שתכף יבין מה שאמר רבו ולא יאבד הזמן. ועניו. שאם הוא גאה מה יועיל כי יפגע בו רבו וילמדהו הלא כל מה שלמד התעיף עיניך בו ואיננו כמשז"ל דמי שהוא

גאה חכמתו מסתלקת ממנו ונמצא רבו יגע לרי'. ובן אבות. משום דאמרו רז"ל פי חלק בלב נבון תנו' חכמה זה ת"ח בן ת"ח. ונמצא כשהוא בן אבות מצליח שזכות אבותיו מסייעתו ולבו לב נבון ונחה עליו רוח חכמה. ועשיר כלו' די מחסורו כדי שלא יהנה מכבוד תורה ונוטל חייו מן העולם. ובית הלל סברי שא"כ תתמעט התורה מישראל לכן יש ללמד לכל אדם והתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא ויחזור למוטב ואין לדקדק בזה. ולכאורה מהא קשה על פלוגתא דרבן גמליאל וראב"ע פי תפלת השחר דר"ג היה אומר כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבה"מ וראב"ע נתן רשות שיכנסו כלם כל דלא קים לן בגוי' שאינו הגון ותרווייהו אתי דלא כבית הלל דסברי דישנה לכל אדם ואף לפושעים. ואפשר לו' דר"ג וראב"ע מיירו בתלמידים שכבר למדו תורה דאז לר"ג צריך שיהא ודאי תוכו כברו ומן הסתם לא יכנס. וראב"ע סבר דמהסתם יכנס אך אי ידעינן שאין תוכו כברו אף שכבר למד תורה והוה ס"ד דכבר ידע תורה דיכנס קמ"ל דלא יכנס. דלפי האמת זה שלמד תורה וידעינן דאין תוכו כברו הוא יותר חמור ממי שלא למד ואין תוכו כברו דמי שלא למד עדיין יש לומר דהתורה היא תחזירהו למוטב ובהא הוא דמיירו בית הלל במי שלא למד עדיין והוא פושע דשרי ללמדו אולי ישוב. א"נ התם פי תפלת השחר מיירו דוקא בבית המדרש דיש לחוש שיחמיץ אחרים ובית הלל מיירו ללמדו לבדו והא שרי דכיון דאין כאן חששא שיחמיץ אחרים יש ללמדו לו לבדו שמא ישוב:

ורבינו עובדיה כתב לאפוקי מר"ג דאמר כל תלמי' שאין תוכו כברו וכו' וכתב כן לפי דקי"ל השתא כראב"ע דמן הסתם יש ללמד לכל אדם. אבל ר"ג ידע שפיר מאמר שלם מאנשי כנה"ג דאמרו והעמידו תלמידים הרבה אך היה מפרשו כדעתו שיהיו בדוקי' וטובי' וישתדל למען רבות תלמידים הגונים:

שוב ראיתי להרשב"ץ בפירושו שכתב וז"ל והעמידו וכו' שלא כדעת ב"ש וכן היה או' ר"ג וכו' אבל בית הלל אומרים מלמדים לכל אדם וכן כשהושיבו ראב"ע וכו' ומ"ש פי הזרוע השונה לתלמיד שאינו הגון וכו' הוא בתלמיד שמעשיו מקולקלים וסנו שומעניה אבל סתם בני אדם א"צ לבדוק אחריהם וכו' עכ"ל וכונתו על דרך האמור דהשתא אנן מפרשי' מ"ש והעמידו וכו' אליבא דהלכתי' אבל ב"ש ור"ג הוו מפרשי לשיטתם דיעמידו תלמידים הגונים הרבה כאמור. אמנם מ"ש דב"ה אתי כראב"ע דדוקא מן הסתם א"צ לבדוק ק"ק דלשון בית הלל לכל אדם ישנה שהרבה פושעים וכו' לא משמיע הכי. ולא תקשי דתלמיד שאינו הגון אסור ללומדו די"ל דסברי בית הלל דישנה לכל אדם אפי'

לפושעים דאפשר דיחזרו למוטב ואחר שלמד עמם קצת אם רואה שעדיין הם במרדם יסלקם ודוק:

משנה ב

על ג' דברים העולם עומד וכו' דכתיב וצדיק יסוד עולם ואמרו פ"ק דקדושין על פ' אמרו צדיק כי טוב דהיינו טוב לשמים ולבריות וז"ש על התורה דודאי תלמוד גדול ועל העבודה דהוא טוב לשמים ועל גמילות חסדי דהוי טוב לבריות ובודאי דעל ג' אלה העולם עומד דכתי' וצדיק יסוד עולם והיינו טוב לשמים ולבריות. ובסתרי תורה בזהר ריש פ' ויצא אמרו על ג' דברים העולם עומד על התורה דא יעקב העבודה דא יצחק ג"ח דא אברהם אלין אינון סמכין עילאין וכו' עכ"ל:

משנה ג

אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' התוס' פ"ק דר"ה דף ד' הקשו מהא אמאי דאמרינן התם האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או בשביל שאזכה לחיי הע"הב ה"ז צדיק גמור. ותירצו דאיירי בתוהא על הראשונות וכתב הרב עיון יעקב דאעיקרא לק"מ דמילי דאבות הוא חסידות והנותן סלע לצדקה אע"ג דחסיד לא הוי צדיק הוי עכ"ד ונעלם ממנו שכן תירץ הר"ן בחידושיו הביאו הרב הכותב בעין יעקב פ"ק דפסחים:

ויהי מורא שמים עליכם פירש בס' בני יצחק דף נ"ט ונרחיב קצת הדברים בסגנון אחר דבזהר אמרו דהעוסק בתורה לשמה עושה שמים חדשים וכו' ואם הוא שלא לשמה נעשה רקיע שוא והוא כח לסט"א להרוג ולהזיק עש"ב וזהו שאמר אל תהיו וכו' דהוי שלא לשמה וזהו בקיום המצות ובענין הלימוד יהי מורא שמים עליכם שלא יהיה לימוד שקר דנעשין שמים לשוט בהם הסט"א וכו'. א"נ אפי' במ"ש מהר"ש אלגאזי דירא שמים ליתא גביה לטענת מי הקדימני דהכל בידי שמים וז"ש אל תהיו כעבדים וכו' ולא תסברו דהטעם משום דאיכא מי הקדימני. לא כן הדבר כי אנכי מצוה אתכם ויהי מורא שמים עליכם בצירוף מ"ש ואל תהיו כעבדים וביי"ש ליכא מי הקדימני. וא"כ הטעם דחייבים אנו לעבדו לעשות נ"ר לפניו דוקא שבראנו לכבודו. ולכך נוצרנו ואף דיש לצדד דליכא מי הקדימני. ובס' אשד הנחלים דף מ"ד ע"ב פירש איפכא דביי"ש יכול לעבוד ע"מלף דליכא מי הקדימני ושרי ליה מאריה ואין להאריך:

משנה ד

יהי ביתך בית ועד לחכמים וכו' פירוש הגם דביתך הוא בית ועד לחכמים הוי מתאבק בעפר רגליהם שתלך אחריהם כמו שפירש רבינו עובדיה דלא משום דהחכמים נועדים בביתך דמית היות כמוך כמוהם אלא תלך אחריהם דאסור ללכת לימין רבו אלא מצדד

אצדודי כמ"ש בי"ד סי' רמ"ב דין י"ז שאסור לילך בצדו וכו' ע"ש. והגם דאין אתה תלמידם כיון שהם גדולי הדור דינם כרב מובהק כמ"ש הרב תה"ד סי' חל"ק. והגם שתמיד הם בביתך צריך שתהיה משתוקק אליהם ועשה עצמך בגדר שתשתה בצמא דבריהם שאתה משתוקק וצמא לשמוע דבריהם. ובזה תנצל מיצה"ר כי כן צמ"א גימט' ס"מ:

ואפשר **והוי שותה בצמא את דבריהם** במה שידוע שהצמא למים אין מניחין אותו לשתו' הרבה בפעם אחת אלא מעט מעט ואם שותה הרבה מזיק לו ומעין דוגמא הוא בלמד מהרב שאם ירצה ללמוד הרבה ושהרב ישפיע לו הרבה הוא דומה כתינוק יונק אשר אם יבוא לו חלב הרבה בבת א' יחנק וצריך לאט לאט. וז"ש והוי שותה בצמא את דבריהם כלומר מעט מעט ולא הרבה בפעם אחת שיזיק לו דוגמת הצמא כן יזהר ללמוד שיעור שיוכל לעמוד בו ודוק:

משנה ה

ואל תרבה שיחה עם האשה וכו' פירוש גם כשאתה רוצה להיות עמה לקיים מצות פו"ר או מצות עונה וזהו עם האשה אל תרבה שיחה רק פיוס מעט וכמ"ש ומגיד לאדם מה שיחו. ועוד יש לרמוז כי אם המצא ימצא האשה רבה ודעתה שוה כאיש וז"ש האש"ה גימט' איש כי שיח וכי שיג לה כהלכת גוברין וצריך אתה ליטול עצה ממנה אל תרבה שיחה כי ברוב דברים לא יחדל פשע. וסמך ואל תרבה וכו' למ"ש ויהיו עניים בני ביתך לומר שלא תתיעץ עמה בענין הבאת עניים בביתך כי האשה עינה צרה באורחי'.

וסופו יורש גהינם נקט לה בלשון ירושה משום דאמרו רז"ל כל אדם יש לו שני חלקים אחד בג"ע וא' בגהינם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם וזה שלא זכה יורש חלק חבירו בגהינם.

ואפשר דכלפי שאמ' גורם רעה לעצמו ובוטל מד"ת אמר וסופו יורש גהינם והענין במ"ש בס' יערות דבש דף ע"ד דהנחש בורח מהאש כי הנחש הוא מיסוד העפר כדכתיב ונחש עפר לחמו ויסוד העפר רחוק מאש בתכלית הריחוק ובזה פירש כמה ענינים. ובזה כתבנו בעניותנו במקומו דהיינו דארז"ל דאמ' הב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין כי התורה אש קדוש והיצה"ר שהוא עפר בורח מהאש והיינו טעמא כי הרשעים נדונים בגהינם לשרוף זוהמת הנחש דאין לו תקנה אלא באש וזהו טעם מ"ש אין ביעור חמץ אלא שריפה והארכנו בזה ולברר ההקדמה הנז' בס"ד:

וז"ש כל המרב' שיחה עם האשה שהיא משכן הסט"א ק"ו אם היא בטומאת נדתה שזוהמתה קשה גורם רעה שהיא הסט"א גונדא דנחש לעצמו שדבקה אל עצמו ואל

בשרו ומזה נמשך שיבטל מהתורה אשר היא תבלין ליצה"ר וכאשר גרם רעה לעצמו רהטא אבתריה שלא ילמוד וסופו אין לו תקנה להתיך הזוהמא אלא גהינם להבריח הנחש וקרי ליה ירושׁ המזומנת ובאה אליו ממילא כן מאותה שעה שהתחיל להרבות שיחה עם האשה רעה אחר רעה תבא כי הסט"א רעה וגהינם רעה כמשז"ל והיא מוכנת לו כירושה:

משנה ו

יהושע בן פרחיא אומר עשה לך רב וכו' אפשר לומר דרך דרש ונקדי' מ"ש בזהר בתוס' פ' חיי שרה זכאה איהו מאן דאזעיר גרמיה בהאי עלמא כמה איהו רב יעילאה בההו' עלמא והכי פתח רב מתיבתא מאן דאיהו זעיר איהו רב ומאן דאיהו רב איהו זעיר מאן דאיהו רב איהו זעיר דכתיב ויהיו חיי שרה ק' דאיהו חושבן רב כתיב ביה שנה זעירו דשנין חד אזעיר ליה שבע דאיהו חשבן זעיר אסגי ליה ורבי ליה דכתיב שנים ושם נאמר אלו החידושים שהגידו לרשב"י בישיבה של מעלה ושרש הדברים הנה הנם בפ' שלח לך ע"ש דף קס"ח:

והוינן בה בעניותין בקונט' דברים אחדים דרוש א' מה זו סמיכי לפסוק ויהיו חיי שרה כי האף אמנם זה רמז הלא טוב לדרוש סמוכים רמז זה בענין חיי שרה לפי הפשט אומר לדבק טוב רמז ופשט צדקו יחדו:

וניחא לן במ"ש הרמ"ע במאמר אם כל חי דאברה' אע"ה ושרה אמנו שוו בשיעוריהן כשני המאורות הגדולים הלא מראש שהיו שוים לטובה וכשהאיש והאשה שוים אי אפשר להם להוליד ובחון לשון הזהב מרז"ל אמור רבנן בטעמא אי אפשר לשני מלכים שישת"משו בכתר אחד כי אין זיווגן עולה יפה ושימ"וש תהלים ולפיכך מיעט הירח ולמלאת חסרונה תקבל אורה מהשמש ותולי' צבאותיה הככבים והמזלות והחמה רוב בנין והלבנה רוב מנין ונמצאו שוין וכן אברהם ושרה היו שוים ואי אפשר להוליד והי' פקד את שרה לשון מיעוט וחסרון וכדי להשלימה נתן לה יצחק כי ממנו יבנה בית ישראל ז"התד:

ועל פי הקדמה הלזו מתיישב מ"ש בדרוש שמואל משם מהר"ם ריקאנאטי כי אברהם ידע שלא תתעבר שרה ולא בא עליה עד שנתבשר שיהיה לו זרע ונתעברה מביאה ראשונה והא מילתא חדתא והוא פלא. ולפי האמור מתיישב דכיון דידע דשרה היא שוה לו ואי אפשר לשני מלכים שישת"משו לכן לא בא עליה דליתא בשמוש עד שנתבשר שיהיה לו זרע והיינו שהקב"ה חיסר ממעלת שרה או עשה מצותו ועיין מאי דכתיבנא בעניותין בהקדמה זו בקונט' פני דוד פ' לך לך בס"ד:

אתאן לדידן דאפשר להמשיל הנשמה לשמש והגוף לירח דכשם כי ירח לא יגיה אורו אלא מקבלת אור השמש כן הגוף אין לו אור וקיום כי אם מהנשמה (ושם כתבנו דלא תקשי לן ממ"ש בש"ס פ' שואל ע"ש) וכשם שאברהם ושרה כשהיו שוים לא יכלו להוליד כן הגוף אם רוצה להגדיל עצמו ולא להשתעבד לנשמה וילך אחר תאוו' גופניו' לא יוליד מעשים טובים אך אם הגוף יכיר חסרונו כי באמת כלא חשיב לגבי הנשמה ולכן ישתעבד לנשמה אז יוליד מעשים טובים וידבק בקונו ברצון הנשמה וכן שני בני אדם שוים במדרגה אם כל אחד יחשיב עצמו גדול א"א להם להוליד מצות ולא שום מעשה טוב ביניהם אך אם א' יהיה קטון בעיניו תגדל אהבתם ויולידו כמה מצות והיינו דאמר רב מתיבתא על פסוק ויהיו חיי שרה וארז"ל ויהיו גימט' ל"ז משנולד יצחק כי אותם השנים היו חיי שרה ולמדנו דמאן דאזעיר גרמיה איהו רב דכשנתמעטה שרה זכתה ליצחק ונמשך לה חיים וכן הגוף אם ישתעבד לנשמה וכל א' לחבירו איהו רב שיולידו תולדות וע"ש באורך:

הוא הדבר אשר דברו התנא הקדוש עשה לך רב כלו' שאף שלפי האמת נראה בעיניך אנוש כערכך תקטין עצמך ותחשיבהו כרב ועי"ז פרו ורבו חידושי תורה. ומי שהיא קטן ממך תחשיבהו כחבר כי בזה יהיה קנוי לך שמכיר בענותנותך שאתה גדול ממנו ונעשה כריע כאח אז מכיר בטובה ויהיה קנוי לך וכיצד תבא דרך טבע לזה אני אלמדך והוי דן את כל האדם לכף זכות ובזה לא תמצא שום רע בחבירך ובקטון ממך כי כל הנראה מחסרונו תדין לכף זכות. ואתה תכיר בחסרונך באמת א"כ הוא גדול ממך. וכמו שאמרו שחסיד אחד אמר כי מעולם לא ראה קטון ממנו דאם יראה חכם או עשיר או גבור יותר ממנו לא צריכא למימר כי קטון הוא. ואם ראה תם או טפש היה חושב זה לתמותו וטפשותו גדול ממני כי חטאתו אשר חטא לא בהשכל כי לא ידע עד היכן מגיע לא כן הוא כי מכיר עצם החטא וכיוצא. ואם עיניו יחזו דל והלך יחשוב כי הוא צדיק כי בדלותו ועניו מתכפר וכמ"ש יחלץ עני בעונייו. ואם יביט מעוך וכתו' וחלש ובעל יסורין זה יאמר כל מעשיו הטובים שמורי' לע"הב וכיוצא וכל זה נכלל כשידון כל אדם לכף זכות תכף יצמיח קרן הענו' ומאן דאיהו זעיר איהו רב:

א"נ אפשר שכלפי היצה"ט ויצה"ר ידבר כי היצה"ט מסכן ואין דבריו נשמעי' לז"א עשה לך רב ליצה"ט שתכי' בחכמתו ותקבלהו לרב לעשות ככל אשר יצוה. והיצה"ר שהוא חבר וכמשז"ל בחגיגה דף י"ו על פסוק אל תאמינו ברע שהוא היצה"ר והגם דהתם יליף לה שיוצרו קראו רע מנעוריו מ"מ הא והא איתא שהוא ריע ורע אלא דדריש ליה הך ריע ביצה"ר דלא כתיב יו"ד וקרי רע כלומר ריע שהוא רע. והעיקר הוא לעשות

היצה"ר טוב ולמתקו וז"ש וקנה לך חבר החבר הידוע שהוא חבר מיום הולדו קנה לך לעשותו טוב ותקנהו למתק מרירותו:

משנה ז

נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע וכו' כלו' אם היית דר במקום אחד ואח"ך בא שכן רע לא יעלה על דעתך כי אין לחוש לזה כי הלא אף בע"ז תנן דר"ג היה רוחץ במרחץ של אפרודיטי בטענ' היא באת בגבולי וכן תאמר מה יש לי לעשות הוא בא בגבולי לא כי אלא הרחק משכן רע והצטער לעזוב משכן כבודך בעבורו ומכל שכן שאל תתחבר לרשע שהוא דר מקודם ותלך אצל שכונתו לדור ודאי אל תתחבר לרשע שהוא קדם ואל תתחבר אליו. ואל תאמר הוא לבדו דר ואני בביתי אל תתיאש מן הפורענות דזמנין דמפקיד דינא עליו ותכוה בגחלתו:

א"נ אפשר במ"ש פ"ק דע"ז נזיל אפתחא דבי זונות ונכפייה ליצרין וכתב הרב עיון יעקב ואע"ג דדרשינן לעיל אל תקרב אל פתח ביתה זו זונה י"ל ה"ד ביחיד ועי"ל לפי שהיו עוסקים בתורה וכו' עכ"ל וכדבריו כתב הרב מהרש"א באגדתיה לישב מ"ש פי' החליל דאמר אביי אי מאן דסני לי הוה לא מצי למיק' אנפשיה ותנא כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו דהכא איירי בשעה שעוסק בתורה ועוד דהתם יחיד הוה עכ"ד וכלפי זה בא התנא ללמד לא תימא אני אהיה אצל שכן רע ואכפייה ליצרי כההיא דר' חנינא ור' יונתן לז"א הרחק משכן רע דלא נאמר אלא כשהם שנים אבל ביחיד אין לומר אכפייה ליצרי ולז"א הרחק אתה היחיד משכן רע. ולא תסבור שעיקר החילוק הוא בין היכא דעוסק בתורה להיכא דלא עסיק לז"א ואל תתחבר לרשע מכל וכל דכשאתה יחיד אף שתעסוק בתורה אל תתיאש מן הפורענות:

א"נ יש חילוק כשהוא דרך מקרה כי התם דר' חנינא ור' יונתן אזלי באורחא ועברו דרך שיש שם זונות אז ילך בטח ויכול לכיף יצרו. אבל בקבע יש לחוש. וז"ש הרחק משכן רע ולא תימא אכפייה ליצרי דהכא שאני שהוא בקבע לכן אני אומר ואל תתחבר לרשע דהיינו חיבור בקבע:

א"נ אפשר דכך שיעור דברי התנא ראה אנכי מצוך הרחק משכן רע ואם אתה אנוס מסיבה שאתה מוכרח להיות בשכונתו לפחות אל תתחבר לרשע כי לא תהיה בחברתי ולא תשב אתו עמו רק בדד תשב בביתך. ועם כל זה שלא תתחבר עמו אל תתיאש מן הפורענות ותמיד תפחד עד שתרחיק משכונתו רק דביני ביני הצלה פורתא שלא תתחבר עמו:

וזה אפשר שהיא כונת רש"י ז"ל פ' וישלח בפ' עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים כלומר דיעקב אע"ה שלח לומר לעשו אל יבטיחך יצרך כי נתחברתי עם לבן ובהתחברי לרשע הפסדתי. דע עם לבן גרתי לא נתחברתי עמו בקבע רק תמיד הייתי גר דרך עראי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים כי לא נתחברתי עמו רק גר הייתי כאורח נטה ללון אף כי ואחר עד עתה לא היה קבע רק הכל עראי. והראיה על זה ויהי לי שור וחמור וכו' ואם הייתי מתחבר עמו כתיב בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך ואני נתעשרתי מוכרח שלא נתחברתי עמו רק כל הימים גר הייתי:

א"נ אפשר יזהיר על היצה"ר שיוצרו קראו רע והוא בקרבו ישים אורבו וז"ש הרחק משכן רע אותו שכן הנקרא רע הוא הצר יצה"ר כי אם לא תתרחק נעשית משכן לסט"א ולכך אני אומר ואל תתחבר לרשע הידוע מקור הסט"א. וכי תימא מאחר שהוא מלאך המות וממונה על כל צער ונזק בהתחברי עמו ישמרני כאיש בליעל המתחבר עם מורד במלך שהוא נשמר לז"א אל תתיאש מן הפורענות כי דרך הסט"א שהשומע לו הוא ממיתו כמ"ש בזהר הקדוש:

א"נ אפשר פירוש פשוט והוא במ"ש אוי לרשע אוי לשכנו למשל שאם בית הרשע נולד בו נגע וטעון נתיצת הכתל שבין ביתו לצדיק קרי ביה אוי לרשע וכיוצא וז"ש הרחק משכן הרע ובזה אל תתחבר לרשע בפורענות שינתצו הכתל שלך וכיוצ' אם נתנה רשות לחבל לרשע הצדיק שכנו מסוכן שילכד בשחיתתו:

משנה ח

יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וכו' אפשר דמלבד הפשוט בדבריו עוד רמז תוכחת מוסר לאדם שאל יבקש טענות למעט חטאתו ולהקטינו בטענות בלות ומטולאות ולהתלות בקורי עכביש כשם שעורכי הדיינין עושים דאף שהחיוב ברור מבקשים צדקו בכמה טענות וחילוקים דקים כי זהו עיקר חכמת היצה"ר למעט חטאת האדם ולבקש זכות וכמו שפירשו הראשונים כונת הכתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע רק מיעוט למעט הרע. לא זו הדרך לבעל נפש אדרבא אם חטא חטא קל יהיה בעיניו גדול מאד שעבר פי ה' אלהי עולם ובחוט השערה אין תרופה למכתו ק"ו ממלכי האדמה על האדמה שמכין ועונשין וממיתין בדבר קל שבקלים שיעבור פי המלך. וז"ש דוד הע"ה כי עוני אגיד אדאג מחטאתי אגיד לשון דברי' הקשים כגידין וזהו כי עוני אגיד בעיני קשה מאד. ואפי' על חטא אני דואג מאד כי כל יום אדאג דאגה מחודשת בהיות שהחטא לאלהי האלהים. וזה כלל במוסרו התנא הקדוש אל תעש עצמך דייקא בדבר

הנוגע לך לא תהיה כעורכי הדיינין להפוך בזכותך. הלא תלמד שאני אומר לך כשבעלי דינין עומדין לפניך יהיו כרשעים וא"כ אתה בעל דין עומד בדין תדיר לפני ה' כמ"ש אדם נדון בכל יום וא"כ אתה כרשע. וגם אם עשית תשובה וקבלת יסורין אל תבטח בזה כי הלא כשנפטרין יהיו בעיניך כזכאין ולא זכאין ממש אף שקבלו עליהם את הדין וגם אתה תמיד תחשוד שאין אתה זכאי. ועמ"ש הרב תי"ט במשנתנו ומ"ש בעניותנו בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' נז"ר:

משנה ט

שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור וכו' שמא מתוכם ילמדו לשקר אפשר לומר דלא לבד על העדים קאמר שמא ילמדו לשקר אלא אפי' אין חשש שהעדים ילמדו אם יש חשש לשומעים שילמדו לשקר בענינים אחרים דעלמא צריך ליזהר על דרך שכתב בשיטה מקובצת כתובות סוף פ' מציאת האשה משם הריב"ש ועמ"ש בעניותינו בס' הקטן ברכי יוסף ח"מ בסימן טוב אות כ"ד ע"ש ודוק ואחז"ר ראיתי באבות דר' נתן סוף פ"י דאמרו שמעון ן' שטח וכו' מתוך שאתה חוקרן הוי זהיר בדברים שמא מתוך דבריך ישמעו השומעים ויוסיפו עליך שקר מפני הרמאין:

משנה י

שמעיא אומר אהוב את המלאכה וכו' אפשר לו' במ"ש פ"ק דקדושין דף ל' דחייב אביו ללמדו אומנות דכתיב ראה חיים וכו' נמצא דהאומנות נקר' חיים כמ"ש רש"י שם. וכל קבל דנא אשכחן דהרבנות מקצר' ימיו כמ"ש אוי לרבנות שמקברת בעליה ולכן אמר אהוב את המלאכה דדרך טבע היא חייך ונקראת חיים ושנא את הרבנות דהיא מקצרת החיים:

משנה יא

אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות וכו' יש לדקדק דהו"לל שמא תגלו. ואפשר לומר במשז"ל לא חרבה ירושלם אלא על שביזו ת"ח. וזו רעה חולה בדור יתום כזה דאם חרבה בשביל שביזו ת"ח ק"ו שלא תבנה אם עודם מחזיקים בטומאתן ומבזים ת"ח. אמנם מאד צריכים הת"ח ליזהר בעניניהם ודבריהם שלא לתת מקום לעמי הארץ לבזותם דאם ח"ו הם הגורמים שיבזום במעשיהם לא טובים נמצא דהם סיבת הגלות וחטא עמי הארץ על כתפם וז"ש חכמים הזהרו בדבריכם וק"ו במעשה שמא תחובו חובת גלות כלומר חובת גלות שיש לע"ה על שהם מבזים ת"ח תחובו אתם שאתם גורמים לתת מקום שיבזו אתכם ועוברים על לפני עור לא תתן מכשול וז"ש חובת גלות שהיא על ע"ה תהיה עליכם:

משנה יב

הלל ושמאי קבלו מהם וכו' הלל היה נשיא ושמאי אב"ד ומשום דגבי סמיכה סברת שמאי היה כנשיאים שקדמו הקדים שמאי פ' אין דורשין וכתבו התוס' שם דף י"ו ע"א דאגב דנקט התם שמאי ברישׁ תני בכל מקום שמאי מקמי הלל. אמנם הרי"טבא בחידושיו לעירובין דף י"ג בהאי דאמרינן ולא ע"א שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם כתב וע"ד זה הלך ר' הקדוש שהיה מזרע ב"ה שהקדים בכל מקום דברי ב"ש לדברי ב"ה ע"ש. ויראה לקיים שניהם כאחד דאי משום דגבי סמיכה נקט שמאי ברישא לא הי"ל לרבינו הקדוש למנקט הכי תדיר דנר' ח"ו כמזלזל לב"ה והאדם רשאי בעצמו להזדלזל לא לאחרים אמנ' מאחר דב"ה עצמם כך עשו סמך רבינו הקדוש למנקט הכי ועכ"ז לא היה שפיר דשאני האדם עצמו רשאי לעשות ענוה אבל אגב דסמיכה נקט תדיר הכי מצורף כי כך עשו הם ותרי טעמי נצרכים:

והנה ענותנותו של הלל נודעת וכבר נודע דהעניו מרכבה לשכינה וכן הלל גי' אדני. ועוד רמז דפי"ק דסוטה איכא מ"ד דת"ח אפשר להיות לו שמנה שבשמינית והוא חלק מס"ד. ולכך הלל גי' ס"ה שאפי' חלק אחד מס"ה לא הי"ל וכ"ש חלק מס"ד:

הוי מתלמידיו של אהרן אוהב ש' וכו' הוא היה בחינת משה רבינו ע"ה והזהיר להתלמד מאהרן וכשמת אמרו עליו הי חסיד הי עניו מתלמידיו של עזרא כמ"ש פ"ק דסנהדרין ושילהי סוטה ועזרא היה גלגול אהרן הכהן ע"ה ובס' גלגולי נשמות מהרמ"ע שקבל ממהרי"י סרוק כתוב שם אות פ' אהרן עלי עזרא הלל מניצוץ אחד. ובהכי יומתק מה שאמר הלל הוי מתלמידיו של אהרן וגם מה שהספידוהו מתלמידיו של עזרא:

אוהב שלום וכו' לא אמר אהוב שלום ורדוף שלום לו' שכל כך ירגיל עצמו בזה עד אשר זה שמו אשר יקראו אוהב ש' ורודף ש' דכולי עלמא אומרים עליו שהוא אוהב ש' ורודף ש'. וכדכתיב בקש ש' ורדפהו. ואפשר לומר בפסוק כמ"ש בגיטין דף נ"ב הנהו תרי דהוו מינצו כל בי שמשי ואקלע ר"מ התם ועכבינהו תלת בי שמשו עד דעבד שלמא שמעיה דקאמר ווי אפיקיה ר"מ להההוא גברא מביתיה ופירש"י שמעיה לשטן דקאמר ווי דאפיקיה מביתיה וז"ש בקש שלום ורודפהו לההוא ליפוק לא ליעול. ואפשר לרמוז כי לכן שלום גימט' עשו דכשיש שלום אין עשו שהוא הסט"א ואם ח"ו אין שלום עשו מזומן:

ואפשר לפרש במשנתנו דרך הלציי במשז"ל והובא בילקוט על פסוק חסד ואמת נפגשו א"ר סימון בשעה שרצה הקב"ה לברא את האדם נעשו המלאכי' כתות מהם אומרים יברא מהם אומרים אל יברא חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים אמת אומר אל יברא

שהוא כלו שקרים צדק אומר יברא שהוא כלו מלא צדקות ושלום אומר אל יברא שהוא כלו קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ וכו' ע"ש נמצא דהשלום אינו רוצה בבריאת האדם דכוליה קטטה. ובפרט זה צריך שלא לאחוז מדת השלום רק לאהוב הבריות אף שהם בעלי מריבה. וז"ש אוהב ש' שתאהב שלום וכל עסקך לשלו'. ובכלל ראה הפקדתיך להיות רודף שלום כלומר רודף כאויב לו. והיכי יתקיימו שניהם אהבה ורדיפה לזה פירש מאי דסליק מאי דאמינא רודף שלום היינו ששלום אינו רוצה בקיו' המין האנושי דשלו' אמר אל יברא דכוליה קטטה ואתה תרדפנו ותהיה אוהב את הבריות שלא כמדת שלום דשונא הבריות. ובשאר תהיה אוהב לש' שתהיה מקרבן לעשות ש' ביניהם וגם לתורה לעשות ש' בין ישראל לאביהם שבשמים ובזה יתקיימו אוהב ש' ורודף ש':

ואי בעית אימא בפשיטות אוהב ש' ורודף שלום בין במקומך בין במקום אחר כמשז"ל ולא תימא השתא דכל מעייניך לש' תשנא הבריות כמו שמדת השלום לא רצה בבריא' האדם דפלגא איהו ואתה לא כן אוהב את הבריו' ומקרבן לתורה:

משנה יג

נגד שמא אבד שמיה וכו' אפשר לומר במ"ש בסוטה דף ט' כל הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין הימנו וז"ש נגד שמא שהוא רוצה להמשיך השם שלו במה שאינו חלקו אבד שמיה אפי' מה שיש בידו וזהו בעצם לשון אבד שהיה לו ונאבד. וזה קרוב למה שפירשו המפרשים:

ועל דרך זה יש לפרש במ"ש כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים ופירשנו בעניותנו דאיברי' דיש לי זכות וזכותיה אלים אלא שאינו זוכה שיאמרו בפירוש אלא תולין דייקא בזכות אחרים. וז"ש נגד שמא שמושך השם לומר שיעשו לו בזכותו אף שהאמת אתו אבד שמיה דתולין בזכות אחרים:

ודאשתמש בתגא חלף. כתב רבינו עובדיה אני שמעתי בשם המפורש וכו' ואין צורך לשמועה כי כן אמרו באבות דר' נתן פי"ב והביאו סמ"ג עשין יב. אמנם מהרח"ו זצ"ל בשערי קדושה כתב המשתמש בשמות הקדש אמרו רז"ל ודאשתמש בתגא חלף וכו' וכ"פ מור"ם בהגהה סוף סי' רמ"ו בי"ד המשתמש בשמות. אלא שהוא גופיה בדרכי משה שם כתב בשם המפורש. ואתה תחזה מ"ש בשו"ת יכין ובעז ח"א בסוף סי' קל"ה. ועיין מה שפירש הרב זרע ברך ח"ג על ברכות ריש דף ל"א:

עוד כתב רבינו עובדיה בסמוך יש מפרשים תג"א ר"ת תלמיד גברא אחרינא וכו' ועתה נדפסו תו' חדשים והקשה בשם מהר"ש חסיד דש"ס ערוך במגילה דף כ"ח זה המשתמש

בשונה הלכות ע"ש. ולק"מ חדא דהרמז דתג"א הוא ר"ת זהו מהמפרשים. ועוד דלדעת המפרשי' אפי' לא הגיע לגדר שונה הלכות אם מקפיד רבו אסיר. והש"ס איירי באין רבו מקפיד ומדקדוק דברי רבי' עובדיה משמע דאיסורא לחוד איכא והמפרשים אסמכוה בר"ת ודוק היטב:

ויען בדור יתום כזה בלכת' ילכו אחרי סגולו' והשבעות בשמות ופעולות ולא עוד אלא שעושים כן להנא' ממון. על כן לזכות את הרבים אמרתי להודיע לעם כי כתב מהרח"ו זצ"ל דאסור להשתמש בקבלה מעשית כי בהכרח ידבק ברע ומלבד שמטמא נפשו יענש בגהינם וגם בעה"ז קבלה בידינו כי יעני או יחלה בחלאים וישתמד הוא או בניו או ימות הוא ובניו עכ"ד ובס' לקוטים סי' תס"ח כתב וז"ל מצינו לרבינו יהודא החסיד כי תלמידיו נשתמשו בשמות הקדש לנסותם והלכו לילה א' למקום דובים ואריות וחיות רעות במדבר ונשתמשו בשמות ונצולו ולכן בא הרב בבקר כדי שיכופר להם בעה"ז ולא לעיילו בכסופא קמיה קב"ה גזר עליהם שיחזרו שמה באותו מקום עצמו של דובי' ואריות וישבו שם לילה א' בטבילה ובוידוי ולא ישתמשו בשמו' ובעו"הר אכלו החיות רעות כל גופם חוץ מהידים והפנים שקראו בעיניהם השמות והידים שלקחו הספר. והביאום לבית המדרש ודרש עליהם מיתתם כפרתם עכ"ל בקצור. ובסמ"ק בראש הס' סי' ג' הביא המעשה הזה בשינוי קצת ע"ש. וכתב בס' חסידים סי' ר"ו אם תראה אדם שמתנבא על משיח דע כי היו עוסקים בכשפים או במעשה שדים או במעשה שם המפורש ובשביל שהם מטריחים על המלאכים אומרים לו על משיח וכו' ולבסוף יהיה לבשת וגם לחרפ' לכל העולם או השדים באים ולומדים לו חשבונות וסודות לבושתו ולבשת המאמינים בדבריו עכ"ל גם המשתמש בחכמת הצרוף לענייני עה"ז פתאו' יבא אידו וימות בלא עתו כמ"ש במקום אחר בס"ד רחמנא ליצלן:

משנה יד

אם אין אני לי וכו' שמעתי במ"ש הלל מחייב העניי' וז"ש אם אין אני לי להזדרז בתורה מעצמי מי לי מי יחייב אותי כי לא קדמני עני ואביון וחסר לחם כמוני הממית עצמו על התורה. וכשאני לעצמי כפי חשקי ללמוד תדיר ולא לעשות מלאכה כלל מה אני איך אחיה ואתפרנ' כי דלותי מאד. וכי תימא הלא אחיך שבנא עשיר יפרנסך לזה אם לא עכשיו קודם הלימוד אימתי דאח"ך לא יועיל וכמ"ש פ"ג דסוטה תא נפלוג יצאת ב"ק ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתי והיינו מפני שכב' למד ואינו מועיל בתור' שעסק כבר כמ"ש רבינו ירוחם חלק אדם כתיב ב'. ואפשר לפרש אם אין אני לי מי לי דאף אם יהיה לי בן חכם ויועיל ה"ד להצילו מגהינם אבל להשלים תקונו לא יועיל כל כך.

וכשאני לעצמי דעשיתי כל טצדקי עדיין חייב לידע מה אני ומה נתחייבתי בגלגולים שעברו ומה אני נפש מי שהוא מכלל הידיעות שאמרו בז"ח וכ"ת כיון דעתה ידעתי שאני צדיק מה איכפת לשעבר לז"א ואם לא עכשיו אימתי אתקן כי יצטרך לבא בגלגול אחר ומי יודע אם אהיה מוכן לתקן כיום הזה:

משנה טו

שמאי אומר עשה תורתך קבע וכו' אפשר לפרש במשז"ל דבתחילי' התורה נקרא' על שם הקב"ה דכתיב בתורת ה' חפצו ואח"כ נקראת על שמו שנא' ובתורתו יהגה ואמרו פי' היה נוטל הגיע לפרשת דרכים זה ת"ח דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא וכתבו התוס' דכיון דהגיע להוראה תמיד הוא מהרהר בתורה. וכבר כתבו המפרשים דהא דנקראה התורה על שם הקב"ה היינו בתחילת לימודו ואח"ך כשהגיע להוראה ונעשה גברא רבא נקראת על שמו. והנה הוה ס"ד דכשהגיע למדרגה שהתורה נקרא' על שמו לא יצטרך לשקוד בה תדיר כי כבר בכל מקום מוכת"ר בכתרה של תורה. אבל אין זה אמת דאדרבא אז כתיב ובתורתו יהגה יומם ולילה כי אף בלכתו בדרך יהרהר כמ"ש התוס' ועי"ז ניצול מהחטא. וז"ש עשה תורתך אף שזכית שנקרא תורתך ואתה גברי רבא לא תימא כי מעתה אין צורך להתעסק תדיר אלא עשה תורתך גם שנקראת שלך קבע. ומאחר שתמיד אתה מהרהר בתורה אתה בטוח שלא יתגרה בך היצה"ר ותזכה דמצוה גוררי מצוה אמור מעט ועשה הרבה כי התורה מברחת היצה"ר. והוי מקבל את כל אדם וכו' דרב שמחל וכו' וכ"ש שצריך להסביר פנים:

משנה טז

ר"ג אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק. אפשר לומר במ"ש הרשב"א בתשו' סי' רנ"ג דאם רב במקומו מקל הולך אחריו כתרבא דאייתרא באי"י שכלם נוהגים התר ואלו יעשה שלא כרבו מקל בכבודו. אמנם מקום שנהגו לעשו' כל דבריה' עפ"י הרי"ף או הרמב"ם הרי עשו גדול זה כרבם. מיהו אם יש חכם ראוי להוראה ורואה ראיה לאיסור מה שהם מתירין נוהג בו איסור שאין אלו כרבם ממש עש"ב. וזה רמז עשה לך רב לפי שיש כמה ספקות וסברות עשה לך רב תקבל עליך חכם מופלא לרב והסתלק מן הספק שתלך אחריו בכל הוראותיו וזהו אם הוא רבו ממש שמקבלו ולומד תורה ממנו. ואם אינו רבו יכול להתפרש עשה לך רב אף שאינו רבך עשה כאלו הוא רבך לעשות ככל משפטיו אך בדבר שאתה רואה לאיסור הסתלק מן הספק שאינו רבך ממש:

משנה יז

שמעון בנו אומר וכו' ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. פירש רבינו עובדיה מי ששומע חרפתו ושותק. ואפשר להרחיב הדבר כמ"ש הרמ"ק דאין בכל הסיגופים ותעניות דבר המכשיר הנפש ומכפר עונותיו כשומע חרפתו ושותק ומוחל כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וצריך כמה סיגופים ותעניות הרבה או קבלת יסורין ועניות וחלאים וכיוצא אשר כל אחד מהם מר ממות. אך המעביר על מדותיו אוכל ושותה ומתפרנס בטוב ועונותין מתכפרים והאריך בזה. וז"ש לא מצאתי לגוף דייקא שלא יצטרך יסורין בגופו או בממונו או סיגופים ואין טוב משתיקה כי הוא טוב לגוף שאוכל ושותה ויש לו בריאות ונסלח לו ע"י השתיקה:

משנה יח

רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום. פירש מז"ה ז"ל דכלהו מתפרשי לענין דינא על הדין לדונו לאמיתו על האמת בעדים שלא יעידו שקר. ועל השלום לסלק מבעלי הדין המריבה שביניהם עכ"ד והם דברי מרן בבית יוסף ח"מ סי' א'. ובספרי הקטן ברכי יוסף שם הבאתיו ונשמט שם בסוף תיבות הנז' שהם דברי מרן:

פרק ב

משנה א

רבי אומר איזהו דרך ישרה וכו'. אפשר לפרש ששואל דרך יבחר בעשיית מצותיו יתברך. והנה מצינו דאע"ג דשכר מצות בהאי עלמא ליכא אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהם בעה"ז ואלו הן כבוד או"א וגמילות חסדים וכו' ומסיק סוף פ"ק דקדושין דכל הני דתנן הוי טוב לשמים ולבריות לאפוקי שלוח הקן ע"ש גם אמרו בקמא דף ט' ע"ב גבי הדור מצוה יותר משלי' משל הקב"ה ופירשו רש"י ותוס' דאוכל פירות בעה"ז וכתב הרב יעב"ץ בסוף משנה זו דזריזות וחיבוב והדור מצוה אוכל פירות בעה"ז ושרש דבריו מסוגית קמא הנז':

ובזה אפשר לדקדק הכתוב פ' אחרי ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'. וראיתי שפירשו משם הרב של"ה דתיבת וחי היינו זריז כמו שפירשו בן איש חי והכונה אשר יעשה אותם האדם וחי שיזדרז בהם בזריזות נמרץ עכ"ד וכמש"ל פ"א משנה א' ולדרכנו אפשר דרמז הכתוב דאם יזדרז האדם במצות בכל אופני הזריזות להקדים ולעשותם מן המובחר וכיוצא שהם כלם תולדות הזריזות

זה יועיל לחיות כי יאכל פירות בעה"ז וז"ש אשר יעשה אותם האדם וחי שיזדרז ובזה וחי בהם שיאכל פירות אני ה' המשלם שכר גדול כרב גודלו והפירות עולים לחשבון גדול עצום ורב:

ומזה למדנו שעיקר עשיית המצות הן בזריזות וחיבוב והדור וגם אם יהיה טוב לבריות אלה הם דרכי המצות בעשייתן לעשות נתת רות ליוצרו. והראיה על זה הוא דעל הדור וחבוב מצוה ועל מצות שהם טוב לבריו' ג"כ יש להם פירות וא"כ הם חשובות לפני ה' מדראינו דמאכיל פירות בעה"ז. והיינו דאמר רבי איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם בעשיית המצות. כל שהיא תפארת לעושיה שמחבב ומזדרז דין הוא הד"ר נהד"ר בקדש בהדור מצוה דודאי חשוב לפניו יתי. וגם תפארת לו מן האדם במצוות שהן טוב לבריות ג"כ והני בי תרי סלקין לעילא מדחזינן דאית ליה פירות בעה"ז. והוי זהיר במצוה קלה שאין לה פירות בעה"ז כבחמורה שיש לה פירות. דכיון דידעת דע"י הדור וחיבוב וזריזות יש פירות א"כ גם במצוה שמעצמה אין לה פירות שהיא טוב לשמים בלבד אתה יכול לעשו' שיהיו פירו' בהדור וחיבוב וכיוצא. שאין אתה יודע מתן שכרן של מצו' כי הנה כתב הרב מנות הלוי שסיפרו על אלכסנדרוס מוקדון שעני שאל לו שיתן לו צדקה ונתן לו עיר גדולה במתנה ויאמרו לו עבדיו איבר' מלכא את ואין מי יאמר לך מה תעש' אבל הביננו מה זאת עשית כי לעני הזה אם היית נותן עשרה דינרין היה אצלו מתנה מרובה ומעולם לא בא לידו כזו. והשיבם הוא שאל ממני ואני נתתי לו דבר מועט זוטר ובציר לגבי דידי עכ"ד. ומזה נלמד קצת מקצת הפלגת שכר עושי מצוה כי המעט מעט אשר יתן אלהי עולם ה' אין ערך לריבויו לגבי דידן. וז"ש והוי זהיר במצוה קלה וכו' שאין את"ה בערך הקטן שלך יכול לשער מתן שכרן של מצות אשר ממ"ה נותן והוא דבר שאין השכל מגיעו. ואחר זמן ראיתי ס' מוסר קטן שמו צמח צדיק וכתוב דף י"ו סגנון מעשה אלכסנדרוס הנז' בסגנון זה עני והלך בא לפני המלך אלכסנדר מוקדון ושאל ממנו פרוטה לצדקה והמלך נתן לו במתנה עיר גדולה ויאמר העני אהה אדוני המלך כי לי לא תאות מתנה גדולה כזאת ויען אלכסנדר אהה אחי כי לי לא יאות לתת מתנה מועטת באשר שאלת ובכן אין לי להבין על מה שראוי לך לקבל אלא על מה שראוי לי ליתן:

א"נ **והוי זהיר במצוה קלה** מדברי סופרים והיא קלה שהיא מצוה בכלל לא תסור כבחמורה מצו' דאורייי' מתרי"ג:

ואפשר להרחיב זה כל קבל מאי דגזור רבנן לבטל מ"ע דשופר כשחל ר"ה בשבת וכיוצא וזהו והוי זהיר במצוה קלה מד"ס שגזרו לבטל שופר כבחמורה מצוה דאורייתא והוי מחשב שכר מצוה שאתה מקיים דברי חכמים לבטל שופר ואיכא לא תסור כנגד הפסדה

שאתה מבטל מ"ע דשופר וצריך לחשוב ולהשגיח כי הוא בשב ואל תעשה ואתה מקיים לא תסור. ושכר עבירה אם תעבור על גזרת רז"ל ותתקע שופר ותדמה כאלו אתה נוטל שכר על שופר שמקיים מצוה. כנגד הפסדה שאתה עובר לא תסור בקום עשה וכל העובר על ד"ח חייב מיתה ואפשר תבא לידי איסור סקילה שתעביר השופר בר"ה ויהיה הפסד מכל הצדדין. ובמס' תמיד סוף פ"א אמרו תניא רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות וכו' ואם נפרש משנתנו דאיירי בהכי נמי אפשר לפרש כל שהיא תפארת לעושיה דכל מה שמוכיח לא נמצא שמץ מנהו לא בו ולא בבני ביתו: ותפארת לו מן האדם שיודע להוכי' במתק וסדר נאות שדבריו עושים פירות. ועמ"ש הרב באר שבע בתוספותיו שם:

הסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי עבירה וכו' עין רואה וכו' אפשר דכשהאדם יסתכל בעין השכל כי הוא לפני ה' אשר מלא כל הארץ כבודו והוא רואה מעשיו חרדה ילבש ולא יעשה עבירה. ואם ישים לב כי כל אשר ידבר כב יכול הוא שומע יליף חדלה מלדבי' דיבור אסור. ואם לא ישכח כי ה' בוחן כליות ויודע מחשבותיו יטהר מחשבותיו ויהיה צדיק גמור. וז"ש הסתכל בג' דברים הידועים ואמיתיים שאתה מודה בהן רק צריך הסתכלות והתבוננות תמיד ובזה לא מיבעיא שלא תבא לעבירי עצמה אלא אפי' לידי עבירה שהיא מחשבה דעה או דיבור אסור לא תבא אליהם. דע מה למעלה ממך אלהי עולם ה' הוא היוצר הוא הבורא וזה כלל והפרט עין רואי הרהורי לבך ומחשבותיך כי הוא בוחן לב חוקר כליות. ואזן שומעת דבריך. וא"כ בשומך לב על זה תטה רעיוניך ומחשבותיך יכונו וגם דבריך ומכ"ש מעשיך. ומאי דקרינן המחשבה ודיבור ידי עבירה היינו וכל מעשיך בספר נכתבי' והן הן גופי עבירה ומשו"ה מחשבה רעה ודבור ידי עבירה נינהו. ובכלל דבריו רמז חסד ה' כי עם היות שהוא היודע ועד על המחשבה והדיבו' וגם הם חלקו יתברך באדם כי ג' שותפין באדם וכו' והחוט' במחשבה ודיבור חוטא בחלק אלוה ח"ו עכ"ז ויתר חלקו ואינו נענש כי אם על אשר יחטא בחלק אביו ואמו במעשה וז"ש גם כי עין רואה ואזן שומעת מ"מ כל מעשיך דוקא בספר נכתבים זולתי אם הדיבור היא העבירה עצמה דעקימת שפתים הויא מעשה:

וזהו אצלנו כונת הכתוב ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דזה חסד עליון דהחוטא במה שהוא חלקו יתברך דהיינו מחשבה ודיבור אינו נענש זולתי במעשה וזהו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא כדיבורו ומחשבתו אף שחטא בחלקך וזה חסד גדול:

והן היום האי׳ וזרח ספר כתוב׳ להגאון החסיד מהר״ר פנחס סג״ל הורוויץ נר״ו אב״ד ור״מ דק״ק פפד״ת ובהקדמתו שם רמז טובה תוכחת לבני תורה אשר אינם מכירים ערכם ולשונם תהלך בארש ופעלו פיהם נגד גדולי׳ והי״ל להכיר כי הדורות מתמעטים וקטנם של גדולים עבה ממתניהם וז״ש דע מה למעלה ממך בסדר המדרגה לפנים בישראל עין רואה רמז לנביאים אשר לפנים הנביא יקרא הרואה ואח״ז משתמשים בבת קול וז״ש ואזן שומעת ואח״ז הוצרכו לכתוב התורה שבע״פ משום עת לעשות וז״ש וכל מעשיך מעשה המצות בס׳ נכתבים שהדורות הלוך וחסור ומזה ידונו ק״ו המצפצפים והמהגים נגד הגדולים כי טובה צפרנן של ראשונים מכריסן ואם הראשונים מלאכים וכו׳ זהת״ד ולפי דרכו אפשר כי הן בעון תופסי התורה באי׳ לידי עבירה לכתוב על גדולים ולחלוק עליהם אשר לא כדת לז״א הסתכל וכו׳ עין רואה רמז למ״ש בירושלמי לעולם יראי׳ אדם בעל שמועה כנגדו ואזן שומעת רמז דישא ויתן בהדי רבנן דפקיע שמייהו ביושר העיון ואזניו תשמענה דעתם ואחר זה יעלה על ספר וזה רמז וכל מעשיך בספר נכתבים וגם כפשטו דעל הכל יביא האלהים במשפט:

משנה ב

ר״ג בנו של ר׳ יהודה הנשיא אומר יפה ת״ת עם דרך ארץ וכו׳ כתבו הגהות מיימוניות פ״ג מה׳ תלמוד תורה וז״ל יפה ת״ת עם דרך ארץ פירש רבינו תם דרך ארץ עיקר וכו׳ וקשה דכתיב ראה חיים עם האשה אשר אהבת ואשה אינה עיקר מהחיים וי״ל ד׳דרשינן מינה פ״ק דקדושין כשם שחייב להשיא לבנו אשה כך חייב ללמד אומנות ואשה עיקר מהאומנות עכ״ל וק״ק דהתם פ״ק דקדושין יש סברא דאשה היינו תורה וכשם שחייב ללמדו תורה כך חייב ללמדו אומנות והשתא כי אשה היינו תורה נמצא עיקר הוא התורה מהאומנו׳ והתנן יפה ת״ת עם דרך ארץ דדרך ארץ עיקר מהתורה וסותר משמעותא דקרא דתורה עיקר. ונראה דיש חילוק דכשהוא צריך הרבה לאומנו׳ דתלו ביה טפלי וחייב לזונם ומוכרח להתעסק הרב׳ בדרך ארץ למצוא טרף לביתו אז דרך ארץ עיקר. ובזה הוא ששנינו יפה ת״ת עם דרך ארץ כאשר יהיה האופן דמוכרח מאד להתעסק הרבה לפרנס בני ביתו. וקרא דכתיב עם האשה אי בתורה משתעי איירי בבינוני דאינו מוכרח כל כך לעסוק הרבה כי אין לו טפול או יש לו מעט משלו:

ואח״ך ראיתי להרב מהר״ש אלגאזי בס׳ הליכות אלי אות תרכ״ח שהקשה מה שהקשינו ע״ש וגם ראיתי בתוס׳ ישנים סוף יומא דסיימו כתירוץ זה דראה חיים וז״ל ואי תורה היא א״כ היא עיקר החיים שאין זה אלא אומנות ע״ש ונראה דכונתם דנהי דר״ת קרי לדרך ארץ עיקר מפני סיבה דכל תורה שאין עמה מלאכה סופי בטלה וא״כ היא עיקר

כדי שיוכל ללמוד מעין דוגמא למ"ש תלמוד גדול שמביא לידי מעשה אף דלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה אמנם בהאי קרא דקאמר ראה חיים והיינו אומנות דקרי ליה חיים העיקר מהחיים היא התורה דכתיב כי היא חייך ומשו"ה כתיב עם האש' כי היא עיקר החיים ועמ"ש בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' תכ"ג בס"ד:

ואפשר לומר דרמז במשנתנו בפרק השותפין זה לומד וזה סוחר וצריך קודם הלימוד ואז גם הסוחר ניצול מי"צהר כמ"ש באורך בס' קטן ראש דוד פ' קדושים וז"ש יפה ת"ת עם ד"א בזמן אחד וד"א עיקר כמ"ש בזהר דהקדים זבולון ליששכר ודבר יפה הוא שיגיעת וכו' דגם הסוחר ניצול מי"צהר וכל תורה שאין עמ"ה דייקא כגון הלל ושבנא סופה בטלה דהמוכר אבד והקונה לא הרויח וגוררת עון ששולט גם בחכם י"צהר.

וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים וכו' ואתם וכו' הא דנקט ברישא שלא לנכח וסיים לנכח ואתם וכו' אפשר דרמז דיהיו עמלי' לש"ש ובדרך נסתר דכיון דהוא לש"ש הם פועלי אמת בסתר מבלי הראות וסיפור טרחם ומשאם כי עסקם לשמו ית' והוא היודע ועד ואם כה יעשו ה' יגלה צדקתם ויפרסם ענינם ולז"א ואתם לנכח. ואמר שכר הרבה כלומר ודאי הגם דזכות אבות מסייע עכ"ז הנה שכר הליכה והשתדלות להם והחידוש הוא דמעלי' שכר הרב' דייקא כאלו עשיתם הכל בלי סיוע זכות אבות וכיוצא:

משנה ג

הוו זהירין ברשות וכו'. אפשר דלפי שאמר הכתוב לב מלך ביד ה' ס"ד דאם הרשות אוהב אותך מאת ה' היתה זאת וישמח לבך שאתה אהוב למעלה לז"א דע דלא נאמר לב מלך ביד ה' בתחבולה שעושי' המלך לצרכו שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן ובהא לא שייך לב מלך וכו' והראיה דנראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו בשעת דוחקו ואלו גם זה מה' היו עומדין בשעת דוחקו אלא ודאי לא מן הש"ם הוא זה:

משנה ד

עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו אפשר לומר במ"ש חכמי האמת דכל מה ששואל האדם מה' תכף נענה ויורד השפע הראוי לשאלתו אך בעבור השפע דרך צפון יש שם ב"ד הגדול לעיוני בדיני וכפי הראוי לשואל ניתן והיה עכ"ב השאר עד שיזכה עכ"ד ונמצא דרצונו ית' לתת לכל שואל ככל אשר שאל וז"ש עשה רצונו כרצונך ובזה תזכה שיעשה רצונך כרצונו להשלים מאוייך וב"ד בראותם מעשיך יקרבוך ויעבור השפע הגיע עדיך. ואמר בטל וכו' כדי שיבטל רצון אחרים הם הסט"א המעוררים דין תמיד ואם אתה חסיד שאתה מקדש עצמך במותר לך ואתה מבטל רצונך אף שהוא מותר דלאו ברשיעי עסיקינן אז ודאי יתעוררו הרחמים ויבוטל רצון הסט"א והמקטרגים

ע״י תפלתך דצדיק מבטל הגזרה כי בזכותו מתרבה השפע וממיל׳ מתבטל הדין כמ״ש בזהר הקדוש פ׳ בראשית דף מ״ה ע״ב ע״ש:

ועוד אפשר לפ׳ כי האדם רוצה שבני ביתו ומשרתיו ישרתוהו בדקדוק עצום ובאופן נאות וסבר פנים יפות ומזה יצא ק״ו עא״כו צריך הוא לשרת לאדון הכל אשר בראו ונותן לו מחיה ומזון וז״ש עשה רצונו ית׳ לעובדו עבודה תמה כרצונך שישרתו אליך בני ביתך כדי שיעשה רצונך כדכתיב ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ופירשו רז״ל אלו בני ביתו ואם תשרת להי׳ בדקדוק הוא יעשה רצונך שישרתוך הטב כרצונו כמו שאתה עושה רצונו בעבודתך:

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך. אמרו בירושלמי פ״ק דשבי׳ מעשה בחסיד אחד שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך כגון אני אתת חדא רוחא ונסיתיה ושרי תהי ביה א״ל לא תצוק רוח׳ אנא אזיל ואשתוה לחברך:

ואנן בעניותין כתבית בס׳ הקטן ברכי יוסף א״ה סי׳ ו׳ אות י״א דיש סמך מהך ירוש׳ למ״ש מהר״ם מלובלין בתשובה סי׳ קי״ו דנבעלת לשד ולרוח הרי היא כאנוסה ומותרת לבעלה והביאו הרב כנה״ג ובתשובת מהר״ם הנז׳ מבואר הטעם שאינו איש ואפילו ברצונה מותר׳ עד כאן דברי שכתבתי בס׳ הקטן הנז׳ בסגנון אחר. ובאמת שדברי הרב כנה״ג בהא דמייתי משם מהר״ם הוא שלא בדקדוק והוא עצמו כתב בסמוך משם מהר״ם מלובלין דמותר׳ לכהן:

ועתה ראיתי להרב מהר״ם די לונזאנו בס׳ שתי ידות בסוף המעריך דף מ״ח שהביא הירושלמי הנז׳ בנסח זה באה לפניו שידה א׳ בדמות אשה יפה לנסותו תבעה ושכב עמה אח״ך נצטער מאד עד שבאה השידה וא״ל אל תצטער כי איני אשה אלא רוח עכ״ל וקרוב לזה מוכח מדברי הרב י״פמ ע״ש ולכן היא ראיה לדברי הרב מהר״ם מלובלין. ודרך אגב אומר ועלה בדעתי שיש קצת ראיה ממ״ש פ׳ מי שאחזו (גיטין דף ס״ח) דאשמדאי בא על נשי שלמה ולא אשכחן דאסרום. וכי תימא דשוגגות היו והם מותרות. אכתי למ״ד כלי שנשתמש הדיוט אסור למלך כמ״ש בירוש׳ פ״ב דסנהדרין דלכך נאסרו פילגשי דוד הע״ה שבא עליה׳ אבשלום הו״ל לאסור הני דבא עליהם אשמדאי אלא דאין ביאת שד או רוח אוסרת. ויש לדחות דאשמדאי לא היה הדיוט. א״נ אפי׳ לסברה זו אינו אסור אלא מדרבנן ומילת׳ דלא שכיחא לא גזרו רבנן:

ואחר זמן ראיתי בס׳ נחלת בנימין סוף מצוה ס״ג שחלק על מהר״ם מלובלין והביא אותה דפ׳ מי שאחזו ודחי דהוו שוגגות ומסיק לאסור ממה שהקשו התוס׳ בסוטה דף כ״ו ע״ב דלרבא דיש זנות לבהמה למעוטי מאי והו״לל למעוטי רוח ע״ש באורך ותימ׳

עליו דמהר"ם מלובלין שם בלאו הכי כתב דקושית התוס' לא קשיא ע"ש באורך ועוד מאי ראיה מייתי דאמר לך מהר"ם מלובלין תוס' סברי דבהמה ורוח כי הדדי ואי בהמה הוי זנות גם רוח הוי זנות ומ"ה לא משנו התוס' כמו שאמר ועתה אמת אגיד דכעת לא מצאתי סברת רבא דיש זנות לבהמה שם פ' הבא על יבמתו רק דף נ"ט פשוט שם ואיכא ברית' דנבעלה לבהמה דכשרה לכהונה ואינה זונה. וראיתי בס' חקי דרך שם בא"ה סי' ו' בהגהה שכתב שזהו כונת רש"י ושכב איש אותה פרט לקטן ומי שאינו איש וכו' עש"ב ולא השגיח דדברי רש"י הם משנה פ"ד דסוטה והיא היא הראיה דמייתי מהר"ם מלובלין ועלה קאי וכתב דהברית' דפ' הבע"י התנא כיוין לזה דלהכי נקט מי שאינו איש לכלול למעט רוח או שד ע"ש אמנם במשנה לא אמרה הרב מהר"ם דלא שייך ברוח קנוי וכמ"ש בשו"ת חיים שאל סי' ג"ן בס"ד. ומדברי מהר"ר איסרלן בכתבים סי' ק"ב שכתב אשת רעהו אסורה ולא אשת מלאך שכלן רוחני ולא גופני היה נראה דיש סמך לדברי מהר"ם מלובלין ויש לדחות וגם הרב ט"ז והרב בית שמואל הביאוהו כנראה שהם מסכימים עמו. ועוד יש לדקדק בדברי נחלת בנימין בנוגע לענין זה ואין להאריך:

עד שתגיע למקומו. אפשר שפירושו למקומו בגן עדן דיתכן שדברו לשון הרע עליו ונתנו לו זכיות שעשה אשר דיבר עליו ובזה נשלם:

ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע. אפשר לפרש על דרך הלצ"י להנהג' המעיין שאם נתקשה בדבר קושיא וגדולה היא אליו לא יגזור אומר שזו קושיא גדולה דלית נגר דיפריקינה וז"ש ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע כלומר דבר זה אי אפשר לשום חכם לשמוע להבין אותו. דע שאתה טועה דודאי ימצא איזה מעיין תשובה ופשר דבר וזהו שסופו להשמע. ועל כן תתלה החסרון בך:

משנה ה

הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד. מוכח דע"ה אפשר הוא להיות ירא חטא דבור דוקא קאמר אין בור ירא חטא וכן פירשו המפרשים ומכאן ק"ק על מ"ש הרב מהרימ"ט בתשובותיו בראשונות סי' ק' בההיא דפ' במה מדליקין אמינא לך אנא דחיל חטאין ואת אמרת לי בר אוריין דבכלל בר אוריין לא הוי דחיל חטאין אבל במאי דאמינא אנא דחיל חטאין הוא בר אוריין בכלל דלא ע"ה חסיד זהו תורף דבריו ודבריו צריכים ביאור דממשנתנו מוכח דע"ה יכול להיות ירא חטא ויותר יקשה על מ"ש הרב מהרש"א בחידושי אגדות שם פ' במה מדליקין כמ"ש בעניותנו בקונטריס פתח עינים שם ועמ"ש רע"ם לקמן משנה ח' ומ"ש בקונטריס דברים אחדי' דרוש י"ד בס"ד:

ולא כל המרבה בסחורה מחכים. פירוש דכיון דהוא מרבה ודאי אינו לצורך פרנסתו דאי לאו הכי לא קאמר מרבה בסחורה שאינו ריבוי אם צריך לצורך מזונותיו בדרך בינוני. ולכן על הרוב לא חפץ ה' בריבוי הסחורה ולא יזכה להתחכ' וכ"ש להחכים לאחרים. אבל יתכן מרבה ללמוד ויהיה סוחר כי בזכות התורה ה' יברכהו במעשה ידיו:

משנה ו

וסוף מטיפיך יטופון. לא אמר ומטיפיך יטופון לרמוז דהגם דמטיפיך אפשר שימותו על משכבם. מ"מ יבואו בגלגול ויהרגום וז"ש וסוף מטיפיך כלומר עכ"פ סופן ליהרג ואם לא בגלגול זה יהרגו בגלגול אחר ואלו דברים מפלאות תמים דעים. והיינו דקאמר בתחילה על דאטפת אטפוך שאפשר שהיה ניכר זה ההרוג כי לא הרג שום אדם בימיו. והיינו רבותא דקאמר על דאטפת בגלגול אחר אטפוך בגלגול זה וסוף מטיפיך וכו' כמו שביארנו. וכתבו משם רבינו האר"י זצ"ל שפירש משנתנו כי הלל הוא בחינת משה רבינו ע"ה וכשם שמשה רבינו ע"ה חי ק"ך שנה כך הלל חי ק"ך שנה וכשם דמשה רבינו ע"ה פרנס ישראל מ' שנה כך הלל ג"כ ומשה היה עניו מאד וכן הלל וכשם שמשה רבינו ע"ה הטביע את פרעה בים אף הלל בדור הזה ראה גלגלת אחת שהוא פרעה אותו הידוע צפה ע"פ המים הזדונים וא"ל על דאטפת כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אטפוך והפך פניו נגד ישראל ואמר וסוף מטיפיך יטופון כי כל המצר לישראל בעת התחיה יטופון ויחזרו ויטופון כמשז"ל ואלה לדראון וגו':

משנה ז

מרבה נכסים מרבה דאגה. יש לרמוז כי המחסר נכסיו לצדקה הוא מרבה יחוד ה' כי בכל פעם שנותן צדקה מיחד קב"ה ומיחד שם המיוחד כמ"ש האר"י זצ"ל. כל קבל דנא מרבה נכסים ואינו מחסרם לצדקה ליחד השם במקום אחד מרבה דאג"ה גימט' אח"ד: **מרבה תורה מרבה חיים**. אפי' דע"י עסק התורה מיחד קב"ה וממשיך מוחין דאו"א שהם אהי"ה הוי"ה אהי"ה גימטריא חיי"ם כידוע וז"ש מרבה תורה מרבה חיים והרי הוא כמבואר ודוק:

מרבה צדקה מרבה שלום פירוש שהעני מתרעם כב יכול על הקב"ה מתוך צערו וכשנותנין לו צדקה מצדיק דינו יתי' ומבקש מחילה מה' ונמצא שהנותן צדקה מרבה שלום בין ישראל להקב"ה. ועד"ה גורם יחוד קב"ה והיסוד שהוא בחי' שלום ממנו יצא שפע בזיווג עליון וזהו מרבה צדקה מרבה שלום שבחי' צדק תעשה צדקה וזהו מרבה צדקה ואחר היות בחי' צדקה מרבה שלום יסוד צדי"ק מוש"ל י"ראת אלהים מושל אותיות שלום יראת אלהים מ':

משנה ח

כי לכך נוצרת. אפשר דהכונה דזהו חלקך שקבלת מסיני ולזה באת דאחר אינו יכול להוציאו לאור כי אם אתה. א"נ אפשר במשז"ל וייצר בשני יודין שנברא י"צהר ומעת שנוצר עם הי"צהר נתחייב להגות בתורה תדיר לבטלו דאין לו ביטול אלא בתורה כמשז"ל. וז"ש אם למדת תורה וכו' אל תחזיק טובה וכו' כי לכך נוצרת מעת יצירתך בי"צהר:

הוא היה מונה שבחן. כתב בס' עיון יעקב מה שמקשים הא אסור לספר בשבחו של אדם שמתוך שבחו בא לידי גנותו לפמ"ש בשם הרמב"ם דדוקא בפני שנאיו וכו' לק"מ עכ"ל ואשתמיטיתיה דכן כתב סמ"ג בהדיא לאוין ט' על הך דמנה שבחן ע"ש. ויען ריב"ז כך היה מונה שבחן בפניהם לזה לא אמר אלא קצת שבח דכל אחד הי"ל כמה מיני שבחים. ונקט חדא מנייהו לכל אחד:

משנה ט

צאו וראו איזהו דרך רעה וכו' אפשר דרצה לדעת אם קבלו הכרעתו דהכריע כר"א ן' ערך או עודנו עומד כל א' בדעתו. וכשהשיבוהו דעדין כל חד בדידיה חזר ואמר להם דגם הוא עומד בהכרעתו:

רש"א הלוה ואינו משלם א' הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע וכו'. כרגע נראה לי צמח דוד שנדפס מחדש והיא מהרב מהר"י דוד ז"ל וראיתי שפי' בזה דף קפ"ח במ"ש ברבה ריש כי תשא א"ל הקב"ה למשה חייבים לי ישראל מה שלוו ממני שנאמר כי תשא א"ל שיפרעו מה שחייבים לי ואשלמה להם שנאמר והיה מספר והכונה אשלמה להם מה שאני חייב להם בשביל מצות אחרו' שעשו שאם הם יפרעו לי מה שחייבים גם אני אפרע להם שכר כל המצות ואם לא יפרעו לא אפרע מכ"מ וזהו כונת המשנה שמי שלוה מן האדם ואינו פורע מאבד זכיותיו שגם הקב"ה אינו פורע לו שכר זכיותיו מכ"מ וז"ש כלוה מן המקום להשוות חובו לחבירו כחייב למקום דמה אם חייב למקום אם אינו פורע גם ה' לא יפרע זכיותיו כן חייב לחבירו ואינו פורעו אין הקב"ה פורע שכר מצותיו מכ"מ עכ"ד ע"ש ובזה אפי' טעם דלא נחתם גז"ד דור המבול אלא על הגזל דאפי' אם היה איזה מצוה קלה בידם כיון שהם גזלו אינם פורעים גם ה' לא יפרע שכרם ונחתם דינם וזה טעם דבגזל נא' לא אוסיף עוד עבור לו. וז"ש לוה רשע ולא ישלם דכיון שאינו פורע אף דעשה מצות מכ"מ דליתיה בתשלום מצותיו וא"כ הוא רשע ודאי דאין בידו אלא עבירו' ולא מצות. זה כתבתי עפ"י דברי הרב הנז'. אמנם כל

שלא נמצא הדבר בפירוש בדברי רז"ל אין למעט בזכיות ישראל וכל המאמרים הנז' אין ראיה מהם דיש להם פי' אחרים ודוק היטב:

משנה י

ושוב יום אחד לפני מיתתך. האר"י זצ"ל פירש דיש יום אחד בשבוע דבו מזל האדם חזק ואי אפשר לו למות באותו יום ועל זה אמר ושוב יום אחד לפני מיתתך עכ"ד ואין זה סותר מ"ש בגמ' דאמרו לו לר"א וכי ידע האדם יום מותו וא"ל כ"ש שישוב היום שמא ימות למחר. דהכונה דאיברא דכל אדם יש לו לכל א' כפי מזלו יום אחד שמזלו בריא מאד וא"א למות באותו יום אבל אין זה נודע לרוב בני אדם ולכן צריך בכל יום לשוב:

וכל דבריהם כגחלי אש. פירוש דבתורה העונש כפי ערך העבירה שעשה יש מהם במלקו' ויש במיתה בי"ש ויש במיתת ב"ד אבל העובר על דברי חכמים חייב מיתה אף על דבר קל וז"ש וכל דבריהם כגחלי האש דאין בדברי חכמים חילוק בין דבר חמור לדבר קל:

משנה יא

ר' יהושע אומר עין הרע וכו' פי' מי שנותנין ומכניסין בו עין הרע מוציאין אותו מן העולם וכן היצה"ר אם יתגבר עליו ויחטיאנו מוציא אותו מן העולם וכן שנאת הבריות השונא הוא בחירי ויכול להוציאו מן העולם והוו השלשה בסגנון אחד ובהכי ל"ק מה שהקשה הרב י"עבץ על סגנון שפירש רבינו עובדיה בחלוקת עין הרע דמכניס עין הרע בממון חבירו וכו' דלא הוי דומיא דאינך ולק"מ דכונת רבי' עובדיא כמו שכתבנו ודוק היטב:

משנה יב

והתקן עצמך ללמוד תורה וכו' אפשר במשז"ל עד שאדם מבקש שיכנסו ד"ת לגופו יבקש שלא יכנסו מעדנים לגופו ונתבאר אצלנו דהמעדנים הם מהסט"א ואם גופו גדל בסט"א אין ד"ת יכולים ליכנס וז"ש התקן עצמך שיהיה גופך טהור ולא תהיה אחיזה לסט"א ללמוד תורה כי בהיותך כלי מחזיק ברכה מסטרא דקדושה אח"ך תלמוד תורה ויכנסו דברי תורה בגופך שאינה ירושה כלומר דהירושה באה לאד' והיה כצדיק כרשע יורש אביו לא כן התורה שאם הוא רשע הוא פוגם ואין תורה נכנסת בגופו:

ואפשר לתת קשר לחלקי משנה זו כי אפי' הלוה ואינו משלם נק' רשע וכ"ש גוזל וגונב שהוא פסול לעדות וכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי גם ארז"ל שיבקש אדם שלא יכנסו מעדנים לגופו כמ"ש בסמוך ואח"ך יבקש שיכנסו ד"ת לגופו וז"ש ר' יוסי יהי ממון חבירך חביב שלא תגזלנו וכן לפרוע לו ואז בהיות שאתה זהיר בזה התקן עצמך ללמוד שאם לאו אתה רשע ואינה ירושה דבין צדיק בין רשע יורש אך התורה אם אתה

רשע אין התורה נכנסת אצלך וכל מעשיך דייקא אכילה ושתיה וכיוצא יהיו לשם שמים ובזה תתרחק מהיתרונות והמעדנים והתורה תשרה בגופך:

משנה יג

שמעון אומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה וכו' אפי' דכלפי מי שתורתו אומנותו מדבר דדינא הוא דא"צ להפסיק בתפלה ואפי' בק"ש יש סברא דא"צ להפסיק ולז"א הוי זהיר בק"ש דהדין הוא דלק"ש מפסיק ולאפוקי מאידך סברא וגם בתפלה אם רוצה יתפלל ולכך אמר הוי זהיר בק"ש ובתפלה ועמ"ש בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' ע' ומשם בא"רה:

משנה יד

ר"א אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. כלומר אין צורך ללמוד בספרי חיצונים בטענת שצריך להשיב לאפיקורוס כאשר הן בעון כה יאמרו בלכתם ללמוד בספריה' ללשונותם בגוייהם לז"א הוי שקוד ללמוד תורה הסר טפשות זה לאבד הזמן היקר והוי שקוד מהיר ועוסק תדיר ללמוד התורה הקדושה כי בעסק התורה לבד אם תתבונן ידוע תדע להשיב לאפיקורוס כי תורת ה' תמימה לא תחסר כל בה רק שתהיה שקוד דענינו מהיר ומשתדל ומתמיד ללמוד תורה וזה עיקר הכל כמו שביאר הרב מהר"ם די לונזאנו בריש דרך חיים שלפי רבוי עסק התורה כן ירבה יראת שמים ושם האריך הרב ז"ל בדברים נכוחים ע"ש. ונקט לשון זה שקוד לרמוז דבעסק התורה מכניע ת' איש דעשו סט"א ומחבר ו"ד שהם קב"הו ולבסוף יהיה קדוש אותיו' שקוד וכמו שפירשו כי קדוש הוא לרמוז שמיחד הדודים ד"ו ומפריד הת' דסט"א כי כן אותיות דו באו בין אותיות קש שהם ת' ונעשה קדוש וכמו שפירש כן בס' אור הישר מרב מופלג שהגידו לו כן בחלום והארכנו בעניותנו בספרי הקטן פני דוד פ' תולדות ובמקומות אחרים בס"ד וביארנו כמה ענינים בהקדמה זו ואמר ודע לפנ"י מ"י אתה עמל על דרך שפירש האר"י ז"ל לפני מי אתם מתפללים ויצדק מאד בעסק התורה כידוע. ואפי' דרמז אתה עמ"ל עמ"ל ר"ת על מנת לקיים כי זה כל פרי הלימוד:

משנה טו

ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעה"ב דוחק. לכאורה ה"ל למתני והפועלים עצלים בסוף אמנם נראה דלא נחשד אדם ת"ח על כך דישים אל לבו שתים זו שכר הרבה ובעה"ב דוחק ועם כל זה יתעצל אלא דבבלי דעת ומבלי משים הני בי תרי על לבו מתעצל ולכן בא ר' טרפון להזהיר ולהזכיר בראותו היום קצר והמלאכה מרובה ועכ"ז הפועלים עצלים לכן אמר עורה נא הביטה וראה דהשכר הרבה ובעה"ב דוחק ובזה תהיה זריז ועצלה תפיל:

משנה טז

אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. אפשר לפרש דבתורה יש שני חלקים ראשון הוא ללמוד גירסא להבין פשטי הדינים וחלק שני לטרוח במוחו לחדש חידושים בפר"דס ופלפול והרב האר"י ז"ל כשהיה לומד בהלכה היה טורח מאד עד שמזיע בפלפול וכונתו לשבר הקליפות ולברר ההלכה לקשט הכלה. וא"כ בחלק הראשון ללמוד גירסא הוא בחינת דיבור. אבל הפלפול וטורח להקשות בכח ולתרץ ולחדש יש בו ג"כ בחינת מעשה בצד מה נוסף על בחינת דיבור. וז"ש אם למדת תורה הרבה לימוד בעלמא להבין פשטי הדברים נותנין לך שכר הרבה. וכנגד המעיין וטורח לברר ההלכה ולהוציא לאור חידושי תורה ובזה יש כמה מדרגות זו למעלה מזו אמר ונאמן הוא בעל מלאכתך שישל' לך שכר פעולתך דזה חשוב נמי מעשה וגם כב יכול הוא בעצמו ישל' דחדי קב"ה בפלפולא. ונאמן הוא לשלם לך כפי סדר מדרגת עיונך וטרחך. ובזה א"ש דברישא אמר נותנין ובסוף אמר ישלם ואמרו פי הזרוע תני תנא ישלם ואת אמרת מדת חסידות שנו כאן נמצא דישלם הוא מן הדין ומשמע ממ"ש הש"ס בקמא דף ט' ומרש"י ותו' שם דמה שעושה האד' יותר על חיובו יפרע לו הקב"ה בחייו דאינו בסוג שכר מצות בהאי עלמא ליכא. ומינה ילפינן דעושה יתר על חיובו שכרו מן הדין כי לא נצטוה על זה. ואמרו פ"ג דנדרים דהפלפול ניתן למשה רבינו ע"ה והוא נתנו לישראל וא"כ אין ישראל חייבים בפלפול והם עושים יותר ממה שנצטוו וכב יכול מן הדין הוא שישלם ובהכי תנוח דעתנו במאמר השלם הזה דגבי לימוד בעלמא אמר נותנין כי כך חובתו והשכר מתנה יקרא בצד מה ושכר בצד מה וכמ"ש נותנין לך שכר קרי ביה מתנה וקרי ביה שכר והאמ' שהוא מתנה דכך חובתו. אבל אם טורח בפלפול וחידושים אז הוא יותר מאשר נצטווה דהפלפול ניתן למשה רבינו ע"ה ולז"א ישלם לך שכר פעולתך. ואל יקשה בעיניך ענין זה לז"א ודע מתן שכרן של צדיקים על המצות לעת"ל דשכר מצות בהאי עלמא ליכא ונקרא מתן שכר. אבל העושה יותר מצדיק אף שלא נתחייב נקרא שכר וקרי ביה ישלם ונפרע בחייו. ועוד אפשר לו' אם למדת תורה הרבה וכיון שלמד הרבה ודאי עסק אף בדיני המצות שאינם נוהגות כקדשים וטהרות נחשב לך כקיום המצות ההם ונותנין לך שכר הרבה דייק לומר שכר הרבה לרמוז דיש לו שכר לימוד ומעשה בצד מה וקרי ביה מתנה בערך דמעלה עליו כאלו קיים המצות דזה מתנה דלא קיים והוא בכח וקרי ביה שכר על הלימוד שלמד בפועל:

ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן וכו' י"ל דהול"ל בעל המלאכה. ואפשר בחקירת הראשוני' דאמאי משלם לרשע קצת מצותיו בעהז" ותי' בס' אשד הנחלים במ"ש המפ' דהטעם שאין הקב"ה משלם השכר בעה"ז משום בל תלין ה"ט דהיראה ביד האדם וכשעושה מצות ולומד תורה ביראה קונה בשבח כלי וליכא בל תלין והתינח בצדיק אך ברשע אין כאן שבח והוא שכיר לכך משלם שברו בעה"ז משום בל תלין ז"התד וז"ש ונאמן בעל מלאכתך שישלם כי אתה קנית בשבח כלי וז"ש מלאכתך דבצד מה נקראת שלך דקנית בשבח כלי לכן שכר מצות בהאי עלמא ליכא. ומזה תבין ששכר צדיקים לעתיד לא כן הרשעים דאין קונים המצות דאין להם שבח כלי וז"ש ודע שמתן וכו' כלומר בזה דע והבן דדוקא שכר צ' לעת"ל ולרשעים משלם בעה"ז ודוק היטב. א"נ אפשר דנקט בעל מלאכתך ולא בעל המלאכה כי היכי דתנן המלאכה מרובה וכו' שם רמז כי המלאכה בשליחות היא לקיים תרי"ג מצות כי כלם שיעור קומה א' וס"ד דמי שהיה יכול לקיים איזו מצות ולא נזדרז נמצא שלא עשה אשר היה בידו וה"ז כפועל שעש' חצי או רביע כלי שלא עשה כלום דבשלמא אם הוא אנוס פטור לז"א בעל מלאכתך מה שעשית הוא משלם לך. ומ"ש ודע מתן שכרן וכו' אפ' רמז שהקב"ה זורע המצות ומוציאין פירות ומן הדין הפירות שלו ולע"א דמיחזי כרבית לז"א מתן שכרן קרי ליה מתנה נמי רמז על הפירות לעת"ל דאין כאן הלואה רק המצוות זורעם והם משביחים והו"ל כמשביח נכסי חבירו והגם שאינו מן הדין לתת לו השבח כמו שהוכיח הרב יקרא דשכבי הוא דרך מתנ' וז"ש מתן שכרן לעת"ל דעבידי דאתו המצות עצמן הם מוציאין פירות ודוק היטב:

פרק ג

משנה א

עקביא בן מהללאל אומר וכו' דע מאין באת וכו' אפשר לפרש עפ"י מ"ש הרב מהרח"ו ז"צל בשערי קדושה דמהד' יסודות באים כל מיני עבירות מיסוד האש הנה באה רישא דדאב"ה היא הגאוה ונמשכים בצי"ר הכעס וההקפדה וכיוצא מיסוד הרוח נמשך כל דיבור אסור וסי' ולרוח ממללא מיסוד המים נמשכו' תאוו' גופניות בעריות ומאכלות וכיוצא ומיסוד העפר נמשכת העצבות והעצלות לקיים מצותיו ית' ואין עבודתו בשמחה ע"ש באורך. ואפשר דזו כוונת עקביא בן מהלאל אומר בהיותו גדול בדורו ואין העזרה ננעלת על כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כמוהו ביקש למצוא ארוכה ומרפא לד' מראות נגעים הנז' ומצא כדי גאולתו להסתכל בהני תלת מילי זה יצא ראשונ' דע

מאין באת מטפה סרוחה וכשתסתכל בזה אתה תחזה כי על מה יתגאה האדם והוייתו הנה זה בא מטפה סרוחה ובהביטו אל שרשו ועיקרו יחזור לצו"רו ויכנע לבבו וניצול מגאוה וכעס והקפדה מהם ומהמונם. ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה בין תבין את אשר לפניך איה אפה כל שעשועיך מן היכלי שן וצבע רקמתים ובגדי חמודות ונחת שלחנך מלא דשן ברבורים אבוסים עגלא תלתא ועיזא כרכוז וכהנה וכהנה הראית כי מכל כלי חמדתיך וכל פרקי סעיפי שלחן ערוך אין כל מאומ' בידך לך טרדין מבני אנשא וגזרת עילאה בא בצור והטמן בעפר מקום רימה ותולעה ובשומו כל זה נגד עיניו יעזוב דרכו ומחשבותיו בתאות גופניות הערוות ומאכלות גדולי גדולים מיסוד המים הרעים. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו' ובזה ינצל מכל דיבור אסור כי כח הדברי מנחה היא שלוחה מהבורא יתברך אל האדם ויבדל אלהים בינו ובין חיות ובהמו' והוא עתיד ליתן דין וחשבון על אשר נשתמש במתנתו נגד רצונו כמו שהאריך במוסרו הרב בינה לעתים ובכלל לעובדו כחיובו ביראה ואהבה ושמחה ונמצא כי בהסתכלו בג' דברים הללו ניצול משריגי ענפי העבירות השתרגו עלו מחומר ד' היסודות ועמ"ש בעניותנו בקונטרי' דברים אחדים דרוש ט"ו בס"ד:

דע מאין באת ירמוז דצריך לדעת שרשי נשמתו ועל מה בא לתקן בעה"ז כמ"ש בזהר שיר השירים על פסוק אם לא תדעי לך היפה בנשים:

משנה ב

ר' חנניא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו'. בס' עץ אבות בלחם נוקדים כתב דסגן מכת בעלי שש נקודות ולא ישתנה בסמיכות עכ"ד והמדקדק הגדול ר' אליה בס' תשבי כתב הפך דבריו ע"ש:

הוי מתפלל בשלומה של מלכות לפי הפשט אפשר לפרש במה שפירשו כת הקודמין פ' כי כארץ תוצי' צמחה וכו' נגד כל הגוים כמ"ש במקום אחר:

ועל דרך האמת אפשר שיתפלל שתהיה סיהרא באשלמותא וזהו בשלומה של מלכות שכינת עזנו שאלמלא מוראה וכו' כי היא האם כל חי והיא אם המיסרת. ועוד אפ' בשלומה רמז לחבר נהי"ם ב' רמז לנ"ה שלום יסוד ה' מלכות וז"ש הוי מתפלל בשלומ"ה של מ':

ר' חנניא בן תרדיון כתב בלחם נוקדים אולי הוא נגזר משם תרדין מין ירק נחמד למראה כמ"ש כתרדין עלי אדמ' שמא היה מראהו נאה דומה לצבע תרדין עכ"ל ותימה עליו דתרדין הוא סלקא והוא ירוק ככרתי ואדם ירוק כתרדין צריך לברך משונה הבריות.

ובטלית הוא גוון נחמד ועל טלית אמר כתרדין עלי אדמה ועמ"ש בעניותנו עלה בקונט' פתח עינים בעירובין דף ג"ן בס"ד:

שיושב ועוסק בתורה אפשר דעסיק ואתי בחומרי מתניתא וטורח בכח כמו שהיה עושה רבינו האר"י ז"צל כשעוסק בהלכה. וכן עוס"ק בגימט' ורב כח:

שנאמר ישב בדד וידום וכו' אפשר במ"ש בעניותי בס' הקטן ראש דוד ריש פ' תשא משם מז"ה חס"ל ז"להה כי האדם נברא מעורב ומורכב מכל העולמות וע"י שימשיך האדם שפע להחיות נשמתו ע"י התורה והעבודה שהן סיבה להמשיך עלינו השכינה שהיא חיות הנר"ן בזה יומשך שפע לכל העולמות עש"ב. וז"ש ישב בדד בד"ד גימט' עשר שהוא מכוין לקשר העשר ספירות הרמוזים בד' עולמות וידום במחשבה נכונה כי נטל השפע לכל העולמות ולנר"ן בעבורו וזהו עליו:

וראיתי בס' עץ אבות דמסיק דהעושה מעשה אפי' יחיד נכתב בספר כמ"ש וכל מעשיך בספר נכתבים. אבל אם לא עשה מעשה רק דברי קדושה ומוסר ולעשות מצוה אם הוא אחד שכר יש לו אבל אינו נכתב בספר ואם הם שנים אפילו נדברו איש אל רעהו דברי' לבד מכתבן מילייהו דייקא. ובזה תריץ לקושית התוס' ופירש אפי' חשב מצוה ונאנס הכונה א' מהשנים ע"ש באורך:

ולפי שיטתו אפשר לפרש בסגנון זה מ"ש אפי' חשב וכו' דמדחזינן דאם הם שנים הם המדברים וחושבי' דבריהם נכתבים בספר מהא ידעינן דאם הוא אחד נחתינן דרגא דשנים נכתב ואחד מעלה עה"כ כאלו עשאה:

ואפשר להמתיק עוד שנאמר ישב בדד וכו' במ"ש בשו"ת רבינו יעקב ממרוויש כ"י שהיו משיבי' לו מהשמים ואמרו לו דהמחשבים מחשבות וסברות בלבם בהלכה חמורה ובפסקים החמורים אהוב ונחמד לפני המלך העליון והבאתי דבריו בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' תקמ"ה ע"ש וז"ש אפי' אחד שיושב ועוסק בתורה כלומר בהלכה בעיון להבין הדבר על בוריו הקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום במחשבה לכוין ההלכה אלהים חשבה כי נטל חלקו מהר סיני כלומ' שנטל מה שהושפע בסיני עליו בעבורו כי הוא חלקו ובודאי אלהים יראה לו וקב"ע את קובע"יהם שכר שלם:

משנה ג

ר' שמעון אומר שלשה שאכלו וכו' רבינו עובדיה כתב ששמע דבברכת המזון שמברכין על השלחן יוצאין י"ח וחשוב כאלו אמרו ד"ת. והרב תי"ט תהי עלה דאטו ברשיעי עסיק ר"ש דאינן מברכין בה"מ ומבטלין מ"ע דאוריתא ובס' עץ אבות כתב דנקט ג' דביחיד או בב' שמברך כל אחד לעצמו לית לן בה אבל בג' דא' מברך והב' יוצאים על

ידו נמצא שהם לא אמרו ד"ת על השלחן אע"פ ששומע כעונה לענין גוף הדין אך לא לענין זה דבמילי חסידו' עסיקינן וצריך אמירה ממש להוציא בשפתיו ול"ק מ"ש ת"ט אטו ברשיעי עסיקינן ומתני' נמי דייקא דבבה"מ יוצאין י"ח כשכל א' מברך לעצמו וזה דבר מחויב ומוכרע מעצמו שאם ברכו בה"מ א"א לומר שאכלו ז"מ ח"ו כי המברך מתברך עכ"ל ועם שהוא שיבח עצמו וקרי עליה טבא חדא פלפלתא דבריו לא האירו דאי א' או שנים יוצאים בבה"מ מדוע כשהם ג' דאחד מברך והב' יוצאים בברכתו ומכונים לשמוע כל דבריו אינם יוצאים בבהמ"ז כיון דאהניא שמיעתם לצאת ממ"ע דאוריתא דקי"ל שומע כעונה ומאי דמשני דבמילי דחסידות עסיקינן אינו נראה דבשביל חסידות זה לימא כאלו אכלו מז"מ וכל שלחנות וכו'. ותו דאמרו בזהר תרומה דף קנ"ג ע"ב שלחן דלא אתמר עליה מילי דאוריתא עליה כתיב כי כל שלחנות וכו' ואסיר לברכא על ההוא שלחן. אלמא מילי דאוריתא לבד מברכתא קאמר וכן הוכיח מכאן הרב ראשית חכמה ש' הקדושה פט"ו ע"ש וסתמא קאמר ומשמע אפי' כשהוא יחיד וגם מרוצת כל המאמר משמע דביחיד נמי קאמר כמו שיראה הרואה לשון המאמר. ומ"ש דהדבר מוכרע דאם בירך בהמ"ז איך קאמר כאלו אכלו מז"מ גם לפי דרכו קשה דאמרו ברכת זימון וענו אחריו ואח"כ כיונו לכל דברי המברך אמאי יהיה ז"מ. שוב ראיתי במשנה לחם שלו שכתב דבזהר חדש בה' מגילות דפוס ויניצייא דף מ"ד קאמר ויחיד די לו בברכותיו והוא מפורש כדבריו. ולשון ז"ח היא ויחיד שאין לו עם מי לעסוק בתור' די לו בברכותיו והוא עזר כנגדו דמשמ' דאם הם שנים שיכולין שניהם לעסוק בתורה אינו מועיל מה שכל א' מברך לעצמו אלא צריך שיתעסקו בתורה והוא הפך דבריו שכתב בפירוש דגם ב' יוצאים י"ח בבה"מ:

איברא דדברי ז"ח שגבו ממני דהא בסמוך אמר ט' צריך לומר על שלחנו דברי תורה וא"כ אפי' א' יכול לומר ד"ת. ותו דבכמה דוכתי בזהר עסיק בהני מילי דפתורא ובשום מקום לא אמר חידוש גדול כזה. ואי לאו דמסתפינא הוי"א שזו היא הנהה שהגיה אחד חכם בגיליון והכניסוה בפנים. והעיקר הוא דגם יחיד איבעי לומר ד"ת על השלחן והכי רהטו דברי הזהר פ' תרומה הנז':

שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא וכו' אפשר לומר דרך רמז כי אלף גי' קי"א והוא לשון לימוד שאם אומר ד"ת הוא אלף לשון ואאלפך חכמה. ואם אינו אומר דברי תורה נעשה קי"א תמורת אלף. וזבחי מתים הוא ע"ז וזהו צאה גי' צו שהוא ע"ז כמשז"ל אין צו אלא ע"ז דכתיב הואיל הלך אחרי צו כמ"ש בסנהדרין דף נ"ו ע"ב וא"ש דע"ז קרי צו כי הוא גי צאה:

א"נ אפ' כמ"ש בס' הגן דק' ברכות וי"א ברוך אשר בברוך שאמר גימטריא קי"א שהם ק' ברכות ואחד עשר ברוך הנז' בברוך שאמר והם כנגד קי"א פסוקים שבפ' ויקרא כי כל המברך בקול רם כהוגן כאלו הקריב קרבנות שבפ' ויקרא עכ"ד ובזה אפשר דשלחן הוא כמזבח ואם אמרו דברי תורה הוי כמקריב קרבנות שבפ' ויקרא שיש קי"א פסו' והשלחן כמזבח והלימוד אל"ף גי' קי"א. ואם לאו נהפך לקיא צאה במקום הקרבנות הכתובות בקי"א פסוקים:

וזה טעם מ"ש בסוף מנחו' דהעוסק בתורה כאלו הקריב כל הקרבנות דלימוד אלף גי' קי"א כאלו הקריב כל הקרבנות אשר בקי"א פסוקים שבפ' ויקרא. ועוד אפשר לרמוז כי עול"ה גימט' קי"א כי הלימוד הוא אלף קיא נחשב כעולה גי' קי"א. ויען כי האלהים עשה את האדם ישר לכן כל עושה עול הוא קיא צאה כי עולה גי' קי"א. אך אם חזר בתשובה מתכפר לו כמקרי' עולה גי' קי"א:

ואפשר לרמוז בפ' וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' כי העוסק בתורה מייחד הדודי' ומחזירם פב"פ וז"ש וידבר שמדבר ד"ת לשמה וזהו אלי לעשו' נ"ר לפני אז גורם זה יסוד השלחן מ' אשר מוחין דאימ' לפני ה' פב"פ וזהו הטעם שצריך ללמוד תורה על השלחן כי השלחן הוא רומז למ' וע"י התורה הוא גורם יחוד ת"ת ומ':

משנה ד

ר' חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה וכו' אפשר לומר כי לילי' מדת הדין והמהלך בדרך הוא עומד במקום סכנה. ומפנה לבו לב הוא כינוי לשכינה וע"י שהוא בטל השכינה מסתלקת ונכנסת הסט"א שהיא הבטלה ואז מתחייב בנפשו דהשכינה עושה לו דין:

משנה ה

ר' נחוניא בן הקנה אומ' כל המקבל עליו עול תורה וכו' אפשר במ"ש הרב תורת חיים בסנהדרין דף צ"א כי במצרים היו צריכים לישב ת"ל שנה וישבו פ"ו שנה בקושי השעבוד ונשאר שמ"ד שנה והם הד' גליות והרב לב אריה פ' וארא כתב דמשה הוא אות יותר על שמ"ד ובזכותו יצאו ממצרים עיין בדבריהם באורך ואפשר דכשמקבל עליו עול תורה באמת כדחזי יזכה לניצוץ משה רבינו כמ"ש גורי האר"י זצ"ל דהיינו דקאמרי האמוראים משה שפיר קאמר. וא"כ בזכות משה רבינו ע"ה שיש לו אחד יתר על שמ"ד ינצל משמ"ד ולכן מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ:

ועוד אפשר לומר דרך דרש כי הנה המפרשים חקרו דיעקב ועשו חלקו העולמות והעה"ז הוא לעשו ואיך אנו נהנים מהעה"ז: ויש בזה שני תירוצים אחד דכל העולמות היו תלוים

עד שקבלו ישר' התורה דאי לא היה העולם חזר לתהו ובוהו ונמצא דע"י ישראל נתקיים העולם והו"ל כמציל מזוטו של ים ומשלילותו של נהר דהרי אלו שלו. ועוד תירוץ שני דקי"ל האחין שחלקו ויצא עליהם שט"ח בטלה מחלקת ונהי דחלקו יעקב ועשו אך יצא שט"ח של בין הבתרים ובטלה מחלקת. והשתא המקבל עליו עול תורה מורה דסובר דטעם מה שאנו נהנים מהעה"ז היינו משום שקנינו העה"ז בקבלת התורה ועשו לית ליה מידי דכבר היה העולם אבוד אלמלא לא קבלנו התורה ובקבלת התורה זכינו בכל ולכן מקבל עול תורה כי ע"ז הוא קיום העולם וזכינו בכל. וא"כ דין הוא להעביר ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ כי זאת התור' אנוני ומצלא וכאשר חשב כן הוא שבתור' זכינו בעה"ז ובעה"ב. והפורק ממנו עול תורה מורה שסובר דהטעם שאנו נהנים בעה"ז היינו משום דבטלה מחלקת שפרענו השט"ח של גלות מצרים. וכמשפטו נותנין עול מלכות ועול דרך ארץ כי כל זה בכלל הגזרה כמשז"ל והנה אימה חשכה וכו' בד' גליות:

משנה ו

ר' חלפתא בן דוסא איש כפר חנני' אומר עשרה שיושבין ועוסקי' בתורה שכינה שרויה ביניהם וכו' אפשר לרמוז דע"י עסק התורה גורם זיווג זו"ן פב"פ שבאים להם מוחין דאוא"י. ואפשר כי שרויה שם רמז אלהים דיודין גי' ש' ואלהים בריבוע גי' ר' שהם בחי' מ' דינא קשיא וע"י הלימוד ובפרט בעשרה גורם זיווג עם ו' הרומז לת"ת עם י"ה שהם מוחין דאוא"י והכל רמוז בתיבת שרויה:

משנה ז

ר"א איש ברתותא או' תן לו משלו וכו' אפשר כמ"ש ר' לוי רמי כתיב להי' הארץ וכו' וכתי' והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה וכו' וז"ש תן לו משלו בדבר דלא שייך ברכ' או שלא ברכת עדיין שהוא בסוג להי' הארץ ומלואה דלפי האמת אתה ושלך שקנית ע"י הברכ' שלו דמה שקנה עבד קנה רבו וכן בדוד ה"א כי ממך הכ"ל דייקא וכו' והרב הקדוש מהר"ר יעקב אשכנזי ז"ל פירש דמה שצריך למזונותיו הוא שלו דכתי' נותן לחם לכל בשר וביותר על צרכו הוא של הקב"ה וע"ז אמר תן לו משלו פי' מדבר שהוא יותר לצרכך דלפי אמת אתה ושלך פי' הנצרך לך שלו וכן בדוד וכו' כי דוד היה מתענה ומה שהצריך לסעודתו הקדיש כמשז"ל הרי שנתן מצרכו עכ"ד והביאו הרב דברי שלמה ז"לה פ' משפטים:

ר' יעקב אומר המהלך וכו' כתב הרב תי"ט דהכי גרסינן והוא אביו של ראב"י ולא כגירסת ר"ש אומר דר"ש כבר נשנו דבריו לעיל ואינו נראה לו' משום דדמי להא דר"מ השוכח וכו' דא"כ הו"ל לשנותו אחד דר"מ וכ"ש דר"מ קדים לר"ש בזמן כמ"ש הר"מ

ספ"ד מהקדמתו וכו' ע"ש ועמו הסליחה דר"ש ור"מ בזמן אחד תלמידי ר"ע כמ"ש ביבמות דף ס"ב ונסחא מוטעת נזדמנה לו בהקדמת הרמב"ם וכמ"ש בעניותנו באור' ע"ד הרב ת"ט עצמו שכת' כן פ"ק דשבועות בס' הקטן שער יוסף דף פ"ד וצ"ט:

משנה ח

ר' דוסתאי בר ינאי משום ר' מאיר אומר כל השוכח וכו' יש להרגיש במשנה זו דבתחלה קאמר כאלו מתחייב ולבסוף סיים הא אינו מתחייב. ועוד דקרא קאמר יסורו דמשמע ממילא והתנא נקט עד שישב ויסירם דמשמע דמכוין לכך. ונראה דיש ג' חלוקות בענין אם מכוין להסירם אז מתחייב ממש בנפשו. ואם ממילא סרו אז הוי כאלו מתחייב בנפשו ובהכי איירי קרא וקאמר ושמור נפשך מאד פן יסורו כלומר השמר מאד אף מחלוקת יסורו ממילא דהוי כאלו מתחייב וזהו ריבוי השמירה אף מחלוקת דאינו מתחייב ממש אלא כאלו מתחיי' ולכן אמר יסורו ומשם מדקדק התנ' דאינו מתחייב ממש עד שישב ויסירם במתכוין דאז מתחייב ממש בנפשו. אבל אם תקפה עליו משנתו פטור והם ג' חלוקות ואין כתוב בפסוק אלא חלוקת יסורו ממילא דהוי כאלו מתחייב ומשם למד מכוין להסירם ותקפה ודוק:

וראיתי להרב עיון יעקב במשנה זו שכת' וז"ל וכתב במ"ש במשנה זו משם רבו ושננתם לבניך מלשון לחם משנה שצריך לשנות ולחזור משנתו שזהו לימוד לשמה משא"כ פעם ראשון ונ"ל דעפ"ז יש לתרץ הגמ' דקדושין דף ל' ע"א דרך דרש דקאמר ושננתם אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה. ולפיכך זה אין לו שייכות כלל לדרוש שלמעלה ולכן מתורץ דה"א בל"ז דלכך נקראו ראשונים סופרים ללמוד כמו שסופרים צריכין לכתוב ס"ת לשמה כן הלימוד צריך להיו' לשמה משא"כ עתה דאמר א"ת ושננתם אלא ושלשתם וק' לכתוב ושלשתם אלה בא לאשמועי' דצריך ללמוד שנית דהוי לשמה א"כ כבר נשמע דצריכין ללמוד לשמה על כן דרשינן דרוש אחר שלכך נקראו סופרים עכ"ל והרבה יש להשיב על דבריו כאשר המעיין בעיניו ור' ביסודי וחלקי הדרש הזה:

ואני בעוניי יראה לי לפי פשטו לפרש קשר לפיכך עם הקודם באופן זה והוא דהרמב"ם פ"א דתלמוד תורה אחר שכתב שישלש לימודו וכדעת התוס' כתב בד"א בתחילת למודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה וכו' יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב וכו' ויפנה כל ימיו לגמרא לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו. ומרן בכ"מ כתב שהוא פשוט דלגמרא צריך זמן הרבה ועל זה סומכין העולם שאין משלשין. וי"ר דמלבד שהענין הוא סברי

יש סמך נמי דהא דבר זה למדנו מדכתיב ושננתם לבניך דהוא בריש כל מראין חנוך לנער ובפרק ההוא כאן בתחילה אמרו לשלש לימודו. ואפשר דמ"ה לא כתיב בהדיא ושלשתם לומר דלשלש לימודו לאו מילתא פסיקתא היא כי אין זה אלא בתחילת לימודו אבל כשיגדיל בחכמה סגי בעתים מזומנים וכל ימיו יפנה לגמרא כמ"ש הרמב"ם ז"ל: **אמנם** עין רואה דהש"ס נקט ישלש אדם שנותיו והרמב"ם נקט ישלש זמן לימודו והכי הו"לל לש"ס ולא לומר ישלש אדם שנותיו דמשמע דאכלהו שני קאמרינן שיהיו משולשים. ונר' דמימרא זו אמרה רב ספרא משם ר' יהושע ן' חנניא דהיה תלמיד רבן יוחנן בן זכאי בזמן החורבן והיה מקמאי דקמאי ובימיהם לבם כפתחו של אולם ומספיק להם שליש בתלמוד ומ"ה נקט ישלש שנותיו דאיברא דלכל ימי חייו קאמר אבל השתא דבצר לבא ומיום אל יום ירדה חולשא בלב ובכח אינו מספיק שליש לגמרא וגם רוב ימיו לגמרא לא ספיק לכך כתב הר"מ דדוקא בתחילת לימודו וכו'. ולפי זה הראשונים שדעתם רחבה וסגי להו שליש לגמרא אף משהגדיל. ניחזי אנן בשליש למקרא מה עבדי כלהו שני שלישי' על כלו. לכך קאמר לפיכך נקראו ראשוני' סופרים שהיו סופרים כל אותיות. כלומר השתא דמר' יהושע בן חנניא עינינו הרואו' לב מלכים מלכי רבנן קמאי אין חקר דבכל שנותיו שליש לגמרא מספיק א"כ זמן המקרא שליש פש להו זימנא טובא ומ"ה היו סופרין אותיות ועוסקים בטעמי הטעמין והתגין וכו' כי היה להם זמן ארוך להתעסק במקרא. והוא נמשך בעצם מהקודם. ומרוב שלמותם וענותנותם לא רצו שיקראום אלא סופרים שסופרין אותיות דהיינו חושבנא בעלמא. אבל לפי האמת עשר ידות להם למעלה מהאותיות בתגין ונקודו' וטעמים. ולפי רוב הענוה לא רצו ליקר' כי אם על בחינה אחת התחתונה מספר האותיו' ולא אפי' בבחינת האותיות כי שיג וכי שיג להם רזי דרזין:

משנה ט

רחב"ד אומר כל שירא' חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. פירוש דאם אין בו יראת שמים חכמתו מתבטל' הא כיצד דאם יהיה לו גאוה חכמתו מסתלקת וכמ"ש האי מאן דיהיר חכמתו מסתלקת. ואם ירשיע תורתו הולכת לסט"א. וגם נאמר בו ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי. וגם כשאין בו יראת שמים אם יזהיר וידרוש לעם אין שומע לו כי כלם יודעים דהוא אינו מקיים וא"כ אין חכמתו מתקיימת דאין שומעין לקולו. גם אם ילמוד לקנטר תורתו נעשית לו סם המות. אבל אם קדמה לו יראה ולומד לשמה ע"מ לקיים חכמתו מתקיימת ונשארת אצלו תמיד ומתקיימת שילמדו ממנו:

משנה י

כל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו' כתב הרב תי"ט בשם מדרש שמואל דלא אמר כל הבריו' דלא חיישינן למיעוטא לז"א רוח הבריות דאף רוב סגי כמ"ש לרב אחיו ולא לכל אחיו עכ"ד ולי נראה דאף אי הוה קאמר כל הבריות ברוב סגי דקי"ל רובא דאוריתא אף דכתיב כל דרובו ככלו. ושאניא ההיא דלרוב אחיו דשינה הכתוב ומעיט בהדי' לרוב אחיו ולא לכל אחיו דבאומרו כל אפשר הכל ממש ואפשר רוב דרובו ככלו ואתא קרא וקאמר להשמיענו דהשתא לרב אחיו ולא לכל אחיו כדמעיקרא ואי הוה קאמר כל הבריו' אמרינן ודאי רובו ככלן ומשו"ה לא היה שונה משנתו מחוסר כ"ל. אמנם אפשר דלא אמר כל דלא נימא רובא דמנכר בעינן לזה לא אמר כל דגם אי לא הוי רובא דמנכר סגי. והפשוט הוא דלא נקט כל משום שופרא דלישנא דלא א"ש כל שרוח כל הבריות. ועמ"ש בספרי הקטן ראש דוד ריש פ' תשא בס"ד. ואפשר לפרש כל שרוח הבריות וכו' כי הנה כתיב ואהבת לרעך כמוך והפשוט שיאהב לחבירו והדרש דקאי כב יכול על הקב"ה כמ"ש רעך ורע אביך וכו' וכמ"ש רש"י פ' ב"מ וכל שרוח הבריות נוחה הימנו דמקיים ואהבת לרעך כפשוטו רוח המקום נוחה הימנו דודאי ישא ק"ו ויקים הדרש דקאי על הקב"ה וכל מי שאין רוח הבריות וכו' דאינו מקיים הפשט ודאי אינו מקיים הדרש ואין רוח המקום וכו':

משנה יא

ר' אליעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדו' וכו' עמ"ש בקונטריס שמחת הרגל בסוף לימודי סוכות:

משנה יב

ר' ישמעאל אומר הוי קל לראש וכו' אפשר דהכי קאמר הוי קל לקום לראש ישיבה ונוח לתשחורת יניק וחכים והוי מקבל את כל האדם אפי' סבי ארמאי שנק' האדם כמ"ש התוס' בשם ר"ת וכמ"ש פ"ק דקידושין דר"י יהיב ידיה לסבי ארמאי וכו' ע"ש. א"נ אפשר במ"ש המפ' בפי' הוא ישופך ראש דהאדם יכניע י"צהר כשלא ישמע לו בתחילה ויתגבר בראש וז"ש הוי קל להתגבר לראש בתחי' פתוי הי"צהר וכיון שעברו רוב שנותיו לא יחטא וז"ש ונוח לתשחורת בזקנה בחד פי' רע"ם:

משנה יג

ר' עקיבא אומר שחוק וקלות ראש וכו' אפ' לרמוז מדבר שק"ר תרחק שק"ר ר"ת שחוק קלות ראש:

סייג לחכמה שתיקה. המפרשים מקשים דהוי"לל שתיקה סייג לחכמה כאינך. ושמעתי מפי הרבני המופלג ר' חיים ברעסלא יצ"ו שפירש דבשלמא אינך יש מעשה שעושה לסייג כגון מעשרות סייג לעושר מפריש מעשר וזוכה לעושר וכן נדרים שהוא נודר בקום עשה והוי סייג לפרישות אבל השתיקה הוא בשב ואל תעשה ויש זמן ומקום שצריך לדבר וצריך להתחכם חכם בבינה לעתים עת לחשו' ועת לדבר ולכן אמר סייג לחכמה שתיקה עכ"ד והרב ראשית חכמה ז"צל פי"א משער הקדושה פירש כי ע"י שותקו הוא מתעלם מפעולות ו"ק שהם קול ודיבור ועולה למקום המחשבה סוד החכמה וכו' עש"ב ואפשר כי שתיקה הוא שתק י"ה כי על ידי השתיקה עולה לבחינת י"ה אוא"י. ובזה אפשר לפרש פ' שפתים ישק משיב דברים נכוחים כי מי ששותק זוכה לבחינת חכמה וכשהוא משיב לשואלו דבר ישיב כהוגן כי לבו מלא רוח חכמה וז"ש שפתים ישי"ק גימט' קדו"ש כי בחינת החכמה קדש היא כידוע ובהיות לו בחינת החכמה משיב דברים נכוחים כל קבל די רוח חכמה השתכחת ביה וז"ש משיב דברים כי הוא שותק ואינו שואל אך מוכרח להשיב לשואל כהוגן. ולפי הפשט מבואר במשז"ל בש"ט דהמדבר דברים בטלים יוצאין כנגדן ד"ת שבו משל לחבית דבש וכו' ויש סייג לחכמה שלא תצא שתיקה שאם ידבר יוצאים ממנו ד"ת:

משנה יד

חביב אדם שנבר' בצלם ע"ס המשנה עמ"ש בעניותנו בקונט' דברים אחדים דרוש י"ט בס"ד:

משנה טו

הכל צפוי וכו'. כתוב בס' כלי חמדה פי' משנתנו בחקירת הראשונים מדוע לצדיקים משלם איזה חטא בעה"ז וכל מע"ט לעה"ב ולרשעי' משלם קצת מצות בעה"ז וכל עונותם נפרעין בעונשי' מרים אחר מותם והתירוץ דאזלינן בתר רובא שהצדיקים שמע"ט הם רוב החטאים מיעוט בטילי ומשלם בעה"ז וכן לרשעים שהרוב עונו' הם העיקר וקצת מע"ט מיעוט ובטילי ופורעין להם בעה"ז וז"ש הכל צפוי והרשות נתונה כי הבחירה ביד האדם. ובטוב העולם נדון לשלם לצדיקים חטאתם בעה"ז ולרשעים מצות שעשו וכי תימא מ"ט הלא טוב להניח המצות המועטות לרשע בעה"ב לפחות שיזכה קצת לז"א והכל לפי רוב המעשה דאזלינן בתר רובא:

משנה טז

הכל נתון בערבון וכו' עמ"ש בעניותנו במשנה זו בקונטריס דברים אחדים סוף דרוש י"א בס"ד ע"ש באורך:

משנה יז

ראב"ע אומר אם אין תורה וכו' אפשר כי יען ראב"ע סלק השומר מבית המדרש שיכנסו התלמידים הזהיר בדברים אלו ללמדם ארחות חיים:

אם אין תורה אין דרך ארץ שיכשל בכמה אסורי קלים וחמורים במשא ומתן ויפנה אל מדעתו וביטול תורה החמור מע"ז ג"ע וש"ד וימות בעונותיו. ואם אין דרך ארץ אין תורה כי אשתו ובניו יוציאוהו מדעתו על מזון ומלבוש ויריב עמם ויתבטל מהתורה:

אם אין חכמה אין יראי כתב הרב תי"ט דלא ידע להזהר ואין בור ירא חטא וק"ק דלא איירינן בבור אלא בע"ה וע"ה אפשר שיהיה ירא חטא. ואפשר דאיירי תנא ביראת הרוממות דאם אין חכמה אי אפשר לקנותה וגם אי אין בו יראת הרוממות אינו קונה חכמה בשלמות:

כל שמעשיו מרובין מחכמתו וכו' אפשר דע"י המעשה הוא מתקן בעשיה לכן הוא עיקר לתקן בתחילה ואם זכה לתקן נפשו בבחי' העשיה שהיא הראשונה ממטה למעלה אז נכון בידו לתקן ביצירה ע"י הדבור ובמחשבות קדושות בחי' הבריאה אבל אם אין בחי' העשיה מתוקנת הוא מסוכן לאבד הכל מכח הרוחות רעות והמקטרגים עליו רחמנא ליצלן:

משנה יח

ר' אליעזר ן' חסמא וכו' עמ"ש הרשב"ץ בספר מגן אבות ועמ"ש בעניותנו בקונטריס שם הגדולים דף י"ט ע"ב. ובס' מלאכי שלמה למהר"ש עדני ז"להה כ"י כתב כאן ופ"ז דמציעא משם מהר"ר יהוסף אשכנזי זלה"ה (הוא היה בזמן האר"י ז"צל וקורין לו תנא) דאית דגרסי ר' אלעזר חסמא בה"א. ומהמדרש שהביא הרשב"ץ והרב תי"ט הביאו ג"כ משמע דגריס חסמא ע"ש:

פרק ד

משנה א

בן זומא אומר איזהו חכם וכו' שמעתי במ"ש פ"ב דחגיגה ור"מ היכי גמיר מפומיה דאחר ומשני דגדול שיש בו שכל טוב לברר הטוב טוב ולזרוק השאר שרי ע"ש וז"ש איזהו חכם שיקרא באמי' חכם ואמר הלמד מכל אדם אפי' ממי שאינו צדיק דאז מוכרח שהוא חכם ויש לו ברירה כמו שעשה ר"מ שלמד מפי אחר עכ"ד:

ואפשר לומר דודאי מכל העניינים והמקרים מכללן ופרטן ומכל אשר יעבור וקרה לו איזה מקרה יש ללמוד חכמה ומוסר. דאם בא לאיש העושה דבר טובה יש ללמוד

ממעשיו אם הם טובים וממדותיו וכיוצא. ואם בא לו לזה האדם איזה צער או הפסד יש ללמוד כיצד נמשך לו ההפסד אם מעשיו גרמו או מדותיו או התחברו לרשעים ולהתרחק מכל הגורי להזק הזה. וגם מבעל מלאכה ואומנו' יש ללמוד לראות שקם בהשכמה ובזריזות להביא טרף לביתו וק"ו למי שיש לו לב לעבוד בוראו שיעשה כן להזדרז מאד דאם להרויח כדי להתפרנס הגוף ככה יעשה ברצון טוב ובזריזות כ"ש להתפלל להי' אשר ממנו הכל וכיוצא אין שום דבר קל טוב או רע שאין ללמוד ממנו כמה שריגי' וענפי ארזי אל לסדר עבודת ה'. וז"ש איזהו חכם הלמד מכל אדם קטן וגדול בעל שכל ופתי חכם או סוחר בעל אומנות או משרת כי בחכמתו כל אדם שיראה יתבונן בעניניו ומקריו וילמוד אם לטוב ולמוטב. וז"ש מכל מלמדי השכלתי כלומר יותר מכל מלמדי שלימדוני השכלתי ובהסתכל בביני הלב למדתי יותר מכל אדם ומכל מקרה. וזה נאה לקרותו חכם:

איזהו גבור הכובש את יצרו אפשר לפרש דהכונה דלא די שאינו שומע בקול יצרו לעבור על התורה או למנוע מצוה אלא עוד יוסיף לכבוש יצרו להיות לעבד לו ולעשותו טוב כי זהו התכלית לתקן הצד הרע שבו ולהטיבו באחריתו:

איזהו עשיר השמח בחלקו פירוש שהוא נהנה מעושרו לאפוקי מי שיש לו עושר וכבוד ואינו נהנה דשולט עליו רעה חולה כמ"ש בזהר. ואפשר שיש יגיע כפיך כי תאכל שאתה יגע ואוכל וכמו שפירש הרב כלי יקר אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו לעבד כלומר שהוא נדיב ונהנה ואינו תחת רעה חולה:

איזהו מכובד המכבד את הבריות פירוש אף שעדיין לא כיבדוהו הוא מקדים ומכבדם. שנאמר כי מכבדי אכבד וכו' ואם כב יכול הוא מכבד למכבדים אותו. אנחנו חייבים לכבד טרם שיכבדונו. ופוק חזי להרמב"ם ספ"ה מיסודי התורה שכתב מכבד להן אפי' למקלין לו ע"ש:

ואפשר לומר בסגנון אחר ונישב אמאי הביא סיפיה דקרא ובוזי יקלו. ונראה דהוה ס"ד דאדם חשוב יאמר אני לא אכבד ולא אזלזל והם יכבדוני לז"א שצריך לכבד שנאמר כי מכבדי דוקא אכבד ובוזי יקלו ומי שאינו לא מכבד ולא מזלזל לא יהיה לו לא כבוד ולא זלזול. א"נ דלא יש כי אם ב' חלוקות דמי שאינו מכבד הוא מזלזל וכמ"ש הפוסקים דאם לא נהג כבוד הנהוג לחכם הוי זלזול וא"כ צריך לכבד:

והרב הגדול שארנו מהר"י זאבי ז"ל בספרו הבהיר פי' קדושים פירש חלוקת איזהו גבור וכו' טוב ארך אפים וכו' דאפים תרי כמ"ש בש"ס על ארך אפים די"ג מדות והכא תרי הוו נשמר מאיסור חד ומקדש עצמו במותר לו וז"ש טוב ארך אפים מגבור הנשמר מאיסור

לבד וז"ש איזהו גבור הכובש יצרו שנא' טוב א"א מגבור לבד ז"התד וקצת יש להרגיש דגם מקדש במותר כובש יצרו ודאי ולא מסיימא בדברי התנא דאיירי בנשמר מאיסור לבד ותו דלהרמב"ן מ"ע לקדש עצמו במותר ואיך התנא לא אייר בזה. ולי ההדיוט אפשר דהנשמר מאיסור נקרא מתגבר על יצרו והמקדש הוא כובש דלא די דניצול מעבירה אלא כובשו לקדש עצמו במותר. וז"ש איזהו גבור הכובש יצרו והוא המקדש שנא' טוב א"א מגבור משום דס"ד דגבור יקרא הנשמר מאיסור לבד לז"א הכובש דמקדש ג"כ שנא' טוב א"א מגבור פשוט וכשמשבחין לגבור הוא הכובש שמקדש וכו'. ואפשר דרע"ם ק"ל דס"ס הרי גבור נקרא הנשמר מאיסור ומשו"ה מפרש מצד הגבורה ולא איירי קרא ומתני' אלא במקדש. א"נ אפשר דגבור הנשמר מאיסור והמקדש נקרא מושל ברוחו ומשו"ה מייתי כוליה קרא. אבל כובש יצרו הוא מקדש וכולל גבור ומושל ברוחו ותנא קרי לבי' מעלו' כובש יצרו ואמר איזהו שראוי ליקרא גבור הוא כובש ומקדש דאי לאו מקדש אינו כובש וצריך להיות מקדש ואם אינו מקדש כיון דמ"ע היא לקדש אין לקרותו גבור הכובש ודוק הטב הדק כי קצרתי קצירת האו"מר כי קצר המצע:

משנה ב

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה וברח מן העבירה יש לדקדק דהוי"לל וברח מן העבירה ושמעתי מהרב כמהר"ר אליה מוצירי ז"להה משם הרב הגדול מהר"ר אברהם ן' חנניא ז"להה במ"ש פ"ב דמציעא דף ל"ב אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו וכתבו התוס' בפסחים דף קי"ג דאף דמצוה לשנאתו כיון שהוא שונאו גם חבירו שונאו דכתיב כמים הפנים וכו' ובאין לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר ע"ש ולפ"ז אף דפריקה חמורה מטעינה מצוה להניח פריקה ולטעון לשונא לכפות יצרו. הראת לדעת דזימנין דצריך לעשות מצוה קלה לכפו' היצר וז"ש הוי רץ למצוה קלה כמו טעינה כבחמורה כגון פריקה. ואימתי זה כשאתה בורח מהעבירה עי"ז כי שונא הוא אז ראה הפקדתיך הוי רץ למצוה קלה ומדוקדק ובורח. ואפשר לומר כי הן האדם בעפר יסודו והסט"א דבקה עמו וכשהוא מתלהב במצוה ורץ בזה הוא נפרד מהסט"א ונעשה כבורח מן העבירה שהוא הסט"א וז"ש הוי רץ למצוה ובזה נקראת בורח מהעבירה:

משנה ג

אל תהי מפליג לכל דבר המשל כשאומר אדם פשט שהענין אמת אבל אינו מתישב באותו פסוק ומקום שהוא אומרו אל תרחיקהו בעבור זה כיון שהענין אמיתי ויהיה מתישב במקום ופסוק אחר כן כתבו גורי האר"י ז"צל:

משנה ד

ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח וכו' אפשר לומר במאי דקי"ל דאפי' אביזרא דג"ע וע"ז וש"ד יהרג ואל יעבור. והגאוה היא כע"ז וג"ע כמשז"ל פ"ק דסוטה. לז"א מאד מאד לרמוז דהגאוה היא כע"ז וג"ע אשר בכל אחד אביזרא דידה חמור והוא אומרו מאד מאד כנגד ע"ז וג"ע דהגאוה כמותם ובכל אחד צריך לישמר מאביזרא ובכן הגאוה שהיא בשתיהן יש להתרחק שני הרחקות וז"ש מאד מאד:

ודרך רמז אפשר במ"ש פ"ק דסוטה אדם אפר דם מרה וזהו מאד ר"ת מרה אפר דם שהוא הבן אדם הסתכל בזה ותהיה מאד שפל רוח. א"נ אפשר לרמוז מא"ד ר"ת משה אברהם דוד שאמרו ס"פ כיסוי הדם אמר הקב"ה חושקני בכם שאפי' בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר נתתי גדולה למשה ואהרן אמרו ונחנו מה נתתי גדולה לדוד אמר ואנכי תולעת וכו' ונקט הני תלתא גדולי עולם המוכתרים בכל הכתרים רוחניים וגופניים אברהם אבינו ע"ה הי"ל כתר כהונה שהיה כהן תחת שם כמשז"ל פ"ג דנדרים כתר מלכות שהמליכוהו א"ה כמשז"ל על פסוק אל עמק שוה הוא עמק המלך. כתר תורה היו כליותיו נובעות חכמה. כתר שם טוב בכל הארץ יצא קו תהלתו. משה רבינו מוכתר בכל הכתרים אהרן בג' כתרים וכן דוד הע"ה בג' ועכ"ז היו ענוים בתכלית וק"ו ליתושים כמונו וזהו מא"ד ר"ת משה אברהם דוד יהיו לטוטפות ותהיה מאד שפל רוח. ואפשר עוד לומר כי במ"ש מאד מאד הוי שפל רוח ניצול מהעבירות הנמשכות מיסוד האש וכמ"ש ריש פרקין. ובאו' שפל רוח רמז לסור ממוקשי עבירות יסוד הרוח שהוא הדיבור אסור ופוגם ברוח כמו שפירשו ז"ל וסלף בה שבר ברו"ח ואתה תהיה שפל רוח לא שבור רוח שלא תחטא בדיבור. שתקות אנוש רמה ובזה יבטל העבירות הנמשכות מיסוד המים תאוה וחמדה וכו' כי תקותו רמה ויטמון בקברות התאוה. א"נ דרך הלצה אזהרה לעשיר שלא יתגאה וז"ש מאד מאד ע"ד ובכל מאדך אם יש לך עושר רב הוי שפל רוח וכן עשיר ר"ת ישפיל עצמו שתקותו רמה והרב זרע בירך פירש במשז"ל דעד דור אנוש לא שלט רמה בגוף ובעונות דור אנוש נגזרו עליהם כמה גזרות ובכלל שתאכל רמה לגוף וז"ש שתקות אנו"ש רמה שמדור אנוש נגזרה הרמה והרב זכרון יוסף דף ק' פירש דאמר פלוסוף דמסברא מותר לשעבד הבהמות כי מהם אנו אוכלים והשיבוהו א"כ נשתעבד אנו לתולעים שיאכלו בשר אדם וז"ש מאד מאד הוי שפל רוח יותר משפלות הבהמה שתקות אנוש רמה ויותר גדולה לבהמה שאדם אוכלה. והאדם אוכלו התולעת:

משנה ה

ולא קרדום לחפור בהם וכו' בס' עץ אבות האריך לדחות דברי הרמב"ם בפירוש המשנה האוסר לקבל הספקות וכו' וקמחא טחינא טחין מרן בכ"מ ה' ת"ת והרשב"ץ בתשובותיו וזולתם. ורוב דבריו או כלם בספר נכתבים. ומ"ש בתוך דבריו דדיין אסור לעשות מלאכה אפי' בצנעה ליתא דר' יהושע היה פחמי והיה אב"ד ואף שהוא כתב שלא היה פרנס על הצבור לא נהירא דבפ"ב דר"ה א"ל בא בשלום רבי בחכמה. וכן נראה שכבר היה גדול מאד ר' יהושע דהוו בעו לאוקומיה נשיא אי לאו דבעל מעשה הוה וכן כתב הרשב"ץ ח"א סי' קמ"א דהיה אב"ד והיה עושה בצנעא ע"ש. ועתה אמת אגיד שראיתי בס' הקנה כ"י דמחמיר הרבה וכאריה ישאג:

והנה לכאורה יש להרגיש דר' צדוק אמר אל תעשם עטרה וכו' ובגמרא אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה וכו' ופירשו התוס' דהיינו להתגדל וליקרא רבי וא"כ הא שריות' היא בתחילת למודו של אדם ויש לתרץ איזה תירוצים. אבל אפשר לומר דבגמ' מיירי שיוכל לחשוב שלא לשמה וכיון שהוא מחשבה לבד מתוך שלא לשמה בא לשמה. אבל אם עשה מעשה איבד סגולה זו דמתוך שלא לשמה בא לשמה. וז"ש ר' צדוק אל תעשה עטרה דקדק לומר לשון זה לומר שלא יעשה מעשה. דאם עשה מעשה לא. נאמר מתוך שלא לשמה וכו' ולכך אזהרה שמענו מרבי צדוק אל תעשה במעשה: והיינו דקאמר הלל ודאשתמש בתגא חלף ודאשתמש דייקא שכבר נשתמש. ודרך הלצה אפשר חלף ר"ל עבר פי' שעבר הבטח' מתוך שלא לשמה בא לשמה דכל שיצרו הטעהו לצרף מחשבתו למעשה אז לית ליה מתוך שלא לשמה בא לשמה. ומיהו כ"ע מודו דאף אם עשה מעשה וי"חרט חרט"ה גדולה ושב אין דבר עומד בפני התשובה כי חפץ חסד הוא יתברך:

משנה ו

כל המכבד את התורה וכו' אפשר דידוע שפשטי דיני התורה הם כמו גוף והנשמה הוא סודות התורה וז"ש גופי תורה גופי הלכות וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל וז"ש כל המכבד את התורה שאומר שפשט התורה היא כמו גוף ויש לתורה נשמה רזין עילאין מדה כנגד מדה גופ"ו מכובד. וכל המחלל את התורה באומרו שאין בה כי אם הפשט גופו מחולל וכמ"ש בזהר הק' תפח רוחיהון דאינון דאמרי דלית בה כי אם הפשט והספורים שהוא מחלל התורה ומכ"מ גופו מחולל:

משנה ז

רבי ישמעאל או' החושך עצמו מן הדין וכו' פירוש בדיני ממונות פורק ממנו איבה וגזל וכו' והגס לבו בהוראה באסור והתר כמ"ש התוס' פ' היו בודקין וכ"כ רש"י פ"ק דסנהדרין דף ה'. שוטה רשע וגס רוח דאין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ועבירה גוררת עבירה יהיה גס רוח בשאר דברים:

משנה ח

אל תהי דן יחידי פירש רבינו עובדיה דמדת חסידות והתוס' פ"ק דסנהדרין דף ה' ע"א והר"ן שם כתבו דעצה טובה קמ"ל. שאין דן יחידי אלא א' וכשאינו טובה ארז"ל וה' לקח כב יכול הוא ובית דינו. ורעדה ילבש שלא לדון יחידי:

משנה י

יש לך בטלים הרבה וכו' פירוש הן המקטרגי' שנבראו מכח עונותיו וזהו יש ל"ך שקנית אותם. ואם עמלת בתורה אפשר דהיינו חלק הפלפול שצריך עמל לשבר הקליפות כמ"ש האר"י ז"צל ולזה סמכה ליש לך בטלים דע"י העמל בתורה מאבדם. והגם דהפלפול ניתן למשה רבינו ע"ה כמ"ש בנדרים דף ל"ח וס"ד דלא ישלם שכר כי ה' לא ציוה על הפלפול לז"א דה' משלם דחדי קב"ה ומשלם שכר. ולפי מ"ש רבינו עובדיה דהפורענות ע"י אחרי' והשכר ע"י הקב"ה כביכול יש לצרף מ"ש הרב פרשת דרכים דע"י הקב"ה הוא בלי שיעור ויש כבוד למקבל והעונש ע"י יתי' הוא כליון חרוץ אבל הוא כבוד לאדם שנטפל בו המקום. והן הן רחמיו יתי' דהעונש ע"י אחרים שלא יהיה כליון ח"ו. והשכר על ידו בשופע גדול ויש כבוד למקבל. אך אין דברי רבינו עובדיה מוכרחים:

משנה יא

תשובה ומע"ט וכו' עמ"ש בס' הקטן דברים אחרים דרוש ז' דף כ"ט. ובמה ששנינו קנה לו פרקליט וכו' עמ"ש בעניותנו שם דף י"ב בס"ד:

משנה יב

וכבוד חבירך כמורא רבך. באבות דרבי נתן פ' ז"ך יליף מדכתיב בי אדוני וכ"כ רבינו עובדיא וק' דהתם דחשב אהרן דשוה למשה ר' דאמרו הלא גם בנו ויחר אף ה' בם וא"ל לא כן עבדי משה ואח"ז בא לבקש מטו ואמר בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת וכו' דין הוא שיאמר אדוני וכפי סגנון זה אין ישוב הרב י"עבץ מספיק. ומ"ש במחזה אברהם תוס' לאבות דר' נתן בט' מה דלא אייתי קרא דתשא אין דבריו מחוורין כלל ושרי ליה מאריה עיין בדבריו ודברי ה' י"עבץ ודוק הטב כי קצרתי מאד:

פרק ה

משנה א

בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' אפשר לכוין בזה פ' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ וכו' הכונה בראשית אותיות בארשת י כלומר בארשת פי' מאמר כמו וארשת שפתיו וכו' י היינו עשרה דהיינו בעשרה מאמרות ברא אלהים את עולמו וכי תימא והלא במאמר אחד יכול ליבראות. לז"א את השמים ואת הארץ כלומר ליתן שכר טוב לצדיקים וליפרע מהרשעים והענין במשז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ זה הגוף. וכבר ידוע דתכלית הצדיקים לעשות החומר צורה והגוף שוייוהו כנפש. לא כן הרשעים משחיתים נפשם וזה החילם חולין הוא להם נפשם כמות גופם החומרי והעכור. הנה כי כן ז"א את השמים שהם הצדיקים אשר כלם נשמה ואת הארץ הם הרשעים שכלן חומר הא גופא קשיא. והיינו שנברא בעשרה מאמרות לתת שכר טוב לצדיקים הרמוזים בשמים וליפרע מן הרשעים הרמוזים בארץ. והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים יהי אור מעשיהם של צדיקים כמשז"ל:

משנה ב

עשרה דורות מנח ועד אברהם וכו' יש לדקדק דהלא נלמד מעשרה דורות מאדם ועד נח שהיו אלף תרנ"ו שנים וידענו כמה ארך אפים לפניו והא תו למה לי. ואפשר דרמז מ"ש בב"ר פי"ד האדם הגדול בענקי' זה אברה' ולמה קורא אותו גדול שהיה ראוי להבראו' קודם אדה"ר אלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיבא לתקן אחריו אלא הריני בורא אדם תחילה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן תחתיו א"ר אבא בר כהנא בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופע' היכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין וכדי שתסבול קורות שלפניה וקורו' שלאחריה כך ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות כדי שיסבול דורות שלפניו ושלאחריו. והנה בתחילת המאמר שמעתי לפרש במ"ש רבינו האר"י ז"צל בענין כניסת חסדי אימא הפנימיים במ' שנכנסים ממטה למעלה עד יום א' של חג הסוכות שנכנס בה החסד הראשון והגדול מכלם והטעם שנכנסין שלא כסדרן דכיון דהמלכות מלאה גבורות כשנכנס החסד הא' תוך הגבורות הרבות והגדולות ודאי מתבטל ואם היה נכנס העליון מהחסדים וגדול שבכלן היה מתבטל וגם אם אח"ך יכנסו החסדים הקטנים ממנו יתבטלו כלן לכן הם נכנסים ממטה למעלה כי נכנס תחילה הבחינה תחתונה ואף שמתבטלת תוך הגבורות עכ"ז איזה רושם הוא עושה וכן בכל יום עושה איזה רוש' יותר וכאשר יבא יום אחרון שנכנס החסד הראשון וכרוב גודלו עם הכנה מהחסדים

שקדמו מתגברים החסדים ומתמתקות הגבורות עכ"ד ועד"ז היה ענין אברהם שהוא גדול שבכל הצדיקים ואם היה נברא בתחילה היה מתבטל בתוקף הדינין ואח"ך לא היו מועילים שאר הצדיקים ע"ד שכתב האר"י ז"צל ולכך בא אדה"ר ואף שנתבטל וקלקל עכ"פ הפליא לעשות בתשו' ובאו חנוך ומתושלח ונח שם ועבר ואף שהיו מתבטלים קצת היו עושים איזה הכנה וכשבא אברהם אע"ה שדומה לחסד הראשון האיר ממזרח ונתמתק העולם עכ"ד:

ולכל הדברות אפשר שזהו מאי דאכפל תנא השתא לומר להודיע כמה ארך אפים וכו' דעתה הוא סוג אחר דהמתין כל הזמן הזה עד שיבא אברהם קרוב לעשרים דורות כדי שיתוקן העולם ויסבול דורות שלפניו ושלאחריו ומשום כי חפץ חסד הוא יתי כדכתיב אמרתי עול' חסד יבנה אשתהויי אשתהי בריאת אברהם הגם שבשבילו נתקיים העולם כדכתיב בהברא' באברהם איחר זמנו שבזה יהיה העולם קיים וזהו סוג אחר להודיע כמה ארך אפי' לפניו והא דנקט גבי עשרה דורות מנח ועד אברהם עד שבא אברהם אע"ה וקבל שכר כלם ולא נקט גבי עשרה דורות מאדם ועד נח עד שבא נח וקבל שכר כלם אפשר במ"ש ז"ל בתנחומא פ' ראה שעד מתן תורה כל מי שחוטא היה הדור משלם ודור המבול הרבה כשרים היו כמו נח ונמחו עם דור המבול ופירש הרב ברכת אברהם למהר"א ברודו ז"ל דף כ"ח שהיו לוקים מטעם ערבות שהיה דבר קצוב ז' מצו' אך ממ"ת עד ערבות מואב כל מי שחטא הקב"ה פורע ממנו שלא היה ערבות כיון שלא היה קצוב כמ"ש הר"מ ובסי' קל"א אבל בערבות מואב כבר ידעו כל המצות ושייך ערבות עש"ב. וא"כ תסגי לנח שלא נאבד עמהם מטעם ערבות וז"ש כי נחמתי כי עשיתים ונח אלא שמצא חן ויתן חינו להנצל אבל לא ליקח שכר כלם דאדרבא הי"ל ללקות בעבורם. וז"ש והנגלות וכו' לעשות את כל דברי התורה הזאת דכאן ענש על הערבות ונ"ט מאי שנא עתה דנענשים על הערבות מה שלא היה ממתין תורה עד אותו זמן לז"א לעשות את כל דברי התורה הזאת כלומר דעתה הוא דבר קבוע וידעו המצות והערב משתעבד משא"כ ממתן תורה עד עתה דלא מהני ערבות בדבר שאינו קצוב כמו שביאר באורך הר' הנז' ע"ש:

משנה ה

לא הפילה אשה מריח בשר הקדש. פירש"י שאלו הריחה ובאת לטעום אין שומעין לה להאכילה בשר קדש. ובס' עץ אבות התמרמר על זה והסכים שהוא שבוש והפירוש הזה אינו לרש"י וכך כתב כמה פעמים שהפירוש מאבות אינו מרש"י אלא ממאן דהו שבקש ליחנק וכו' ושרי ליה מאריה והפירוש ודאי מרש"י כמו שהוחז' בימי הגדולים

מרן והאר"י ז"צל. וסיעתם שכן הרב החסיד מהר"ש אוזידי ז"ל שהיה מגורי האר"י זצ"ל העמידו לימין פירושו וכן התוס' בפי' החומש פ' מקץ והטור בא"ח סי' רמ"ב מזכירין אותו בשם פירש"י וכמו שכתבתי בקונט' שם הגדולי' ח"ב ושאר דוכתי. ובמאי דקמן שהש"ס אומר להפך ביומא דף פ"ב כבר תירץ הרמב"ח בשיטתו שם עש"ב:

ולא הסריח בשר הקדש מעולי פירש"י כשלא היה פנאי להקטיר בלילה כל האיברים שנתעברו מערב מעלין אותן בראש המזבח ועומדים שם ב' או ג' ימים וכו' ובס' עץ אבות כתב דבורכא היא דאברים שנתותרו עושה להם מערכה אחרת אפי' בשבת ע"ש באורך. ואני בעניי כתבתי בליקוטי א"ח סי' רס"ז דהרי"טבא בחידושי יומ' הביאו מרן בכ"מ פ"ב דתמידין דין ז' כתב כן רק שצריך להגיה פירש"י דודאי בארך הזמן ממעתיק למעתיק יש שם טעיות ומ"ש שהיו עושין מערכה אחרת הוא הפך מה שפ' הרמב"ם ומ"ש אפי' בשבת ג"כ הוא הפך הרמב"ם פ"א דתמידין דין ז' עיין בליקוטי הנז' באורך בס"ד:

משנה ו

ויש אומרים אף המזיקין. עמ"ש הרב קרבן שבת פ"ב:

משנה ז

ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת. אפשר לומר במ"ש בברכות דף מ"ג רב פפא אקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא אייתו לקמייהו שמן והדס שקל ר"פ בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן א"ל לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע א"ל הכי אמר רבא הלכה כב"ה ולא היא לאשתמוטי נפשי' הוא דעב' והרי"ף פסק כב"ה וכתבו התו' דלא הוה גריס מ"ש ולא היא וכו' ומרן בכ"מ פ"ט דברכות דין ג' כתב דהגם דהוה גרי' רב אלפס כגירסתנו היה מפרש שרבא לא אמר כן אבל לא נתכונו לומר בש"ס שאין הלכי כב"ה עש"ב וכונת מרן דרב פפא ידע שפיר דהלכה כב"ה מכח סברתו ועיונו ועביד כשמעתיה רק שנתבייש לומר שהוא חולק על ר' יוחנן לכך תלה ברבא. אבל אם ח"ו טעה רב פפא בדין לא היה אומ' שכך אמר רבא להחזיק טעותו וכמו שכתבתי בעניותי בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' ר"י עש"ב בס"ד. ואפשר שזה רמז ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי שאם טעה בדין אינו מעמיד טעותו לומר שכך שמע אלא מודה על האמת שלא שמעה. אמנם אם האמת אתו לענין הדין זימנין דאמר דשמע ולא שמע ודוק:

משנה ח

חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה. ואתיא כי הא דאמרינן כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיי להוראה ומורה הרי שעל עוות הדין ומורה שלא כהלכי רבים חללים. ואמרו ועצומים כל הרוגיה זה תלמי' שהגי'

להוראה ואינו מורה הרי שעל עינוי הדין הרוגים איכא. ושמעתי משם הרב הגאון מהר"ר העשיל ז"לה שזהו הרמז כי בלא תרצח יש קמץ ופתח דבין הקומץ הוראותיו והגיע להוראה בין הפותח להורות ואינו ראוי הרי זה רוצח כמו שדרשו מקרי דרבים חללים וכו' כמדובר:

משנה י

שלי שלך ושלך שלך חסיד. בזה שמעתי משם הר' מהר"א ברודו בעל ברכת אברהם ז"לה שהיה מפרש פ' הטה ה' אזנך ענני כי יחיד ועני אני שמרה נפשי כי חסיד אני הכונה כי עני אני וכי תימא אתה עשיר לז"א כי חסיד אני ומדת החסיד שלי שלך ושלך שלך א"כ עני אני. ועמ"ש בס' לחם שמים ומ"ש בסוף לשונו עיין בביצה דף כ"ח דיש שינוי ע"ש:

משנה יג

ד' מדות בנותני צדקה. מקשים דבכלל תני לא יתן ולא יתנו אחרים ואפשר במנהג שיש שאדם חשוב עני עושין לו חתימות שכל חותם יתן לו כך בחדש והכל הולכין אמר החותם הראשון שאם הוא יחתום בעין יפה כל הבאים אחריו חותמין כמותו או לפי ערכם. אך אם הוא עין רעה וחותם סך מועט אין שום אחד מוסיף על ערכו ויוצא תקלה גדולה לעני וזה המציאות או כיוצא בו קרי ביה נותן ולא יתן ולא יתנו אחרים:

משנה טז

בטלה אהבה פי' וכיון שיש ביטול אהבה יש שנאה עד"ש בזהר במדבר דכשאין ברכה הסט"א שורה והשתא א"ש דנקט אמנון. ומ"ש אינה בטלה לעולם הכונה דלא תתבטל לגמרי ומייתי מדהע"ה שהטה חסד מיהא עם זרע יונתן:

משנה יז

סופה להתקיים. שמעתי במ"ש המקובלים דלעת"ל יהיה הלכה כב"ש וזהו בעצם מ"ש סופה להתקיים דבסוף תתקיים סברת ב"ש דאלו ואלו דברי אלהים חיים כמ"ש רבני צרפת הביאם הרי"טבא בחי' פ"ק דעירובין:

משנה כ

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו' אפשר לומר דבלאוין יהיה עז כנמר נגד היצר ופתוייו ודמיונותיו וכשפיו וכחשיו הרבים. ולא תסמוך על שאתה עז ותאמר בלבבך סמוך אני על היותי עז כמה פעמים ונצחתיו ושבקיה להסית ולפתו' וכשהוא סבור דפיתני ואפת אראה לו עזותי. לא תעשה כן כי כבר נפלת ברשת רק הוי קל כנשר בעזותך ולא תמתין רק בתחלת ההסתה תהיה קל כנשר להיות עז כנמר להתגבר עליו

עד שלא תניח לו שום מקום כחודה של מחט. ובחלק העשין אמר רץ כצבי וגבור כארי. והענין במה ששמעתי משם הר' החסיד מהר"ר יהודה הכהן ז"ל איש ירושלים עה"ק תו' שהיה מפר' פסוק צינים פחי' בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם דהכונה דזימנין דמשכחת שיעלה על לב איש לעשות מצו' או צדקה וחסד כי נשמתו העירתו. ואם לא יקיים מחשבתו מיד יצטנן בדבר מעט מעט עד שמתבטל הדבר לגמרי וז"ש צינים פחי' ומיירי בדבר מצו' ולימוד שעלה על דעתו ונתחמ' לקיים מצוה או לימוד ואח"ך עבר צינה לאו המנונא אלא קרנונא והיינו צינים פחים זהו בדרך עקש שומר נפשו דייקא כי הם דברים שיש בהם חיי נפש ירחק מהם מהצינים הללו. וז"ש רץ כצבי דתכף כשעלה ברצונך ללמוד או לעשות מצוה תהיה רץ כצבי בטרם תהיה נושא הצי"נה ותתקרר. ואם ח"ו כבר התחלת להצנן תהיה גבור כארי דייקא שיש לו צינים פחים ועכ"ז הוא גבור וגם עתה שנצטנני תהיה כארי שעם היותו בצינים פחים הוא גבור ותהיה כמוהו להתגבר ולקיים המצוה והלימוד. ויתבונן מדות אלו מהחיות ע"ד מלפנו מבהמות הארץ והכל נברא בשביל האדם כדי שילמוד מדה טובה שיש בהם לעבוד את בוראו:

וראיתי בעץ אבות שכתב וז"ל טור א"ח סי' רמ"ב כתב וז"ל מצאתי בפרקי אבות לרש"י שפירש על משנת ר"יבת הוי עז כנמר וז"ל תכף לאותה משנת רע"א עשה שבתך חול וכו' שנויה ההיא דבן תימא לאורויי דר"ע לא אמר אלא במי שהשעה דחוקה וכו' ופליאה על הטור דאשתמיטיה תלמוד ערוך פ' ערבי פסחים בשם תנא דבי אליהו ולא היה צריך לטרוח אחר מציאה זו בפירש"י המדומה גם דר"ע לא משנה הם ואינם שנויי' בסמוך להא דבן תימא אלא גמרא מפרש לה הכי גם זו עדות מספק' על זיוף כינויו של פירש"י דאבות עכ"ל. ועמו הסליחה השולח אמרתו נגד אור עולם רבינו הטור. ומי זה ואיזהו אשר מלאו לבו להתרי' נגד הטור ולומר שאינו פירש"י והוא מעיד שהוא פירש"י. ומה מקשה ומה משיג וכבר מרן בב"י מקשה ומתרץ הכל בשפה ברורי' וחיך מתוק ועוד הוסיף לבאר הרב דרישה הלא בספרתם בטלו את המעוררי"ן ודי בזה:

משנה כא

בן י"ג למצות. בס' עץ אבות האריך פה והרחיב לשון והתריס נגד גאון ישראל התי"ט וסירכיה נקיט על פירש"י לומר ששקר ענו ואינו רש"י. וכבר בקונטריסי הקטן פני דוד פ' מקץ שם הבאתי דברי התוס' בנימוקי החומש דמייתו דברי רש"י הללו בשם פירש"י דאבות וכתבתי בענין זה לפי דעתי הקצרה ע"ש באורך:

בן עשרים לרדוף. כי בן עשרים הוא בר עונשין ואז מתגבר עליו יותר הי"צהר ללכדו לצור את נפשו לקחתה. וכל קבל דנא יהיה נכון לרדוף את רודפו ולכופו לקיים המצות ולימוד תורה:

משנה כג

בן הא הא אומר לפום צערא אגרא. אפשר לפר' במה ששמעתי וכמדומה לי מעטרת ראשי אבא מארי ז"להה פירוש פ' קוה אל ה' ושמור דרכו וכו' בהכרת רשעים תראה במ"ש בסוף מכות על פ' עושה אלה לא ימוט לעולם כשהיה מגיע ר"ג למקרא זה היה בוכה אמר מאן דעביד כלהו הוא דלא ימוט הא דעביד חדא מינייהו ימוט א"ל ר"ע אלא מעתה אל תטמאו בכל אלה בכלהו אין בחדא מיניהו לא אלא בכל אלה באחת מאלה ה"נ עושה אלה אחת מאלה וז"ש קוה אל ה' ושמור דרכו אפי' מצוה אחת שתהיה כמאמרה ובתקונה בכל ענייניה וענפיה ובדרך א' לבד וירוממך לרשת ארץ. וכי תימא הפ' אומר עושה אלה לא ימוט דמשמע עד דעביד כלהו לז"א בהכרת רשעים תראה כלו' הביטה וראה בכריתות נאמר אל תטמאו בכל אלה ומוכרח אפי' אחת מאלה וא"כ מדה טובה מרובה דאפי' באחת זוכה לעה"ב ושפיר אמינא ושמור דרכו אפי' מצוה אחת ע"כ שמעתי ואפשר דזה רמז לפום צערא כפי העונש שמוכרח אפי' אחת משם אתה למד אגרא שהשכר יגדל אף על אחת כמ"ש ושמור דרכו. ואחר זמן רב מצאתי שפירוש פ' קוה לה' ושמור דרכו הנז' הנה הוא בס' זהב שיבה להרב המפורסם מהר"ש אלגאזי ז"צל בסוף מכות דף ע"ז דפוס אשכנז ע"ש:

ב **ועוד** יראה במ"ש יגע ר' בון בכ"ח שנה מה שתלמיד ותיק יגע בק' שנה ודקדק מהראנ"ח כי הנה בחורי ישראל הנפטרים בקצרות שנים יש להם טענה שאם היו חיים היו עושים מצות והקב"ה משלם להם שכרם ומה יתרון למי שיגע בכל כחו כר' בון והשיב כי להנפטרים בקצרות שנים שבחייהם לא קבלו כ"כ מעשים טובים אף שיטענו שאם היו חיים היו מקיימי מצות משלם להם שכרן כפועל בטל אך אותם שהם כר' בון שיגעו מאד בתורה ובמצות הקב"ה פורע להם משלם עכ"ל וז"ש בן הא הא כלפי הנפטר כשהוא נער לפום צער' כפי הצער ויגיעה שיגע בחייו כן הוא אגרא השכר שנוטל אחר פטירתו על טענת אם היה חי היה עושה מצות והקב"ה משלם לו ולפום צערא אגרא שאם בעה"ז לא היה יגע כל כך לעה"ב משלם לו על טענה הנז' שכרו כפועל בטל ואם עשה כר' בון הנה שכרו משלם לשלם לו אחרי מותו כאלו היה בחיים:

ג **א"נ** אפשר במ"ש איזהו תשובה גמורה באותו פ' באותה אשה וכו' ויש ס"ד דמי שעבר עבירה ושב כי פגע באותה אשה וכו' גדל צערו יותר מצדיק שפגע באשה זו והו"א דהשב

לא יהיה לו תוספ' שכר על צערו מאחר דזה נמשך ממה שהיה רשע ועבר עבירה ואיך זה יהיה לו לעזר לקבל שכר יותר. לז"א אין הדבר כן אלא לפום צערא אגרא ואע"ג דהצער הזה הוא גרם כדעבד איסורא מ"מ בא בשכרו יותר וכמ"ש במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורי' יכולין לעמוד וכתב הרמב"ם דהטעם שטעם טעם האיסור ופירש:

ד **או** יאמר במה שידוע דהנפש השפלה אינה פוגמ' כל כך בחטאתה כי אינה פוגמת אלא כפי בחינתה. אבל נפש צדיק שעושה מעשה זה עצמו הוא פוגם יותר כפי עילוי נשמתו וכמ"ש הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה כי לגדולת נשמתם כל שהוא הוא פגם גדול. וכדי שלא נאמר דזה הדקדוק הוא דוקא בעניני חטא אבל בקיום מצות הכל שוים לז"א לפום צערא העונש שמקבל על החטא כן הוא השכר כצדיק ובינוני שעשו מצוה אחת אין שכרם שוה דלצדיק גדל שכרו כשם שהוא מדקדק עמו כחוט השערה:

ה **א"נ** כמ"ש מהרח"ו ז"צל ששאל לרבו דעינינו הרואות בתלמוד ומדרשים שמעשים טובים ומדות וקדושת התנאים ואמוראים הוא דבר מבהיל ולא יוכל האדם בדורנו לעשו' אחת מאלף. והשיב לו הרב ז"צל דעתה גברה מאד הסט"א והמעט שעושים עתה אלהים חשבה לטובה כהרבה שהיו עושים הראשונים וז"ש לפום צערא כי בדור אחרון הרבה עיכובים וטרדות אגרא כן הקב"ה קובע שכר כי התגברות הסט"א גורם והגם דמעשים אלו הטובים כלא חשיבי לגבי מעשה התנאים לפי דורם של האחרונים הוא חשוב הרבה:

ו **ועוד** יראה דרך הלצ"י במשז"ל עד שאתה מבקש שיכנסו ד"ת לתוך מעיך בקש רחמים שלא יכנסו מעדנים בתוך גופך וז"ש לפו"ם צערא ר"ל לפה צערא כלומר אם נצטערת בפיך שלא הכנסת מעדנים או שהרעבי עצמך למ"ד אגרא הכל ישולם שכרו משלם כדת מה לעשו':

ז **ויראה** דקאי אמשנה דלעיל הפוך בה וכו' ופירש הרב מהרש"א באהבת עולם דף קי"א במ"ש פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה דהכונה פשפש ולא מצא שהיסורין הם מדה כנגד מדה יתלה בביטול תורה דעל ביטול תורה צודקים כל מיני יסורין ועל זה אמר לפום צערא בביטול תורה שצודקים כל מיני יסורין כן הוא אגרא הנה שכר הלימוד כאלו תקן כל הגוף:

פרק ו

משנה א

שנו חכמים בלשון המשנה עמ"ש בעניותנו בקונטריס דברים אחדים דרוש י"א בס"ד ודרוש ל':

ודע שפירוש הרמב"ם לפרק זה אשר במשניות עם פי' הרמב"ם ובש"ס. פירוש פרק זה אינו מהרמב"ם כאשר יכיר המעיין ממטבע הלשון ועוד יראה הרואה שהוא מועתק מפירוש רש"י למסכתא זו הגם שיש קצת שינוי. ועל הרוב שהרמב"ם לא פירש אלא ה' פרקי שהם משניות ואחריו החזיק גם רבינו עובדיה. אלא שהמעתיקים אחרונים או המדפיסים לקחו פי' רש"י לפרק זה וסמכוהו לפי' הרמב"ם כנ"ל פשוט:

משנה ב

אריי"בל בכל יום יום בת קול וכו' עמ"ש בעניותנו באורך במשנה זו בקונט' דברים אחדי' דרוש ה' בס"ד ובדרוש י"ט ודרוש ל':

משנה ג

שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וכו' הקשה בס' עץ אבות והא גמר תו מיניה למכתב שם אחספא וכו' ותירץ דההיא שעתא אכתי לא אגמריה טפי וכו' ע"ש ונעלמו ממנו דברי רש"י בסוכה דף נ"ג דמשמע מדבריו דכבר דוד הע"ה יודע היה הדין זה אלא שלא רצה להורות בפני אחיתופל וכמ"ש בפתח עינים מס' סוכה ונדפס סוף קונטריס שמחת הרגל וע"ש. ובשם הגדולים כתבתי בקונט' חסדי אבות במשנה זו. וענין לימוד אות אחד מדוד המלך שלמד שני דברים עיין בס' מעשה רקח להגאון מהר"א מקראקא זצ"ל דפריק שפיר עד כאן לשוני. ועתה אמת אגיד דחזרתי לעת הלום לראו' דברי הגאון הנז' ולא הונח לי דמאי דקאמר דבאות א' יש שני דברים כגון מדם הפר דגורעין ומוסיפין כאלו כתיב דם מהפר ע"ש. איברא דבכל אות מהתורה יש דברים רבים מאד מפר"דס. אמנם אי לא למד אלא אות אחת כגון עוממות או אוממות ולא פירש הלימודים אע"ג דאיכא טובא באות זה אי לא אגמריה אלא האות פשוט לחוד לא דמי לדהע"ה דאחיתופל אגמריה ב' דברים ממש וזה מבואר. והיותר נכון דבהדרגה קיליף וכמ"ש המפרשים. ועמ"ש בעניותנו דרך דרש בס' הקטן ראש דוד פי' שמיני בס"ד:

משנה ד

כך היא דרכה של תורה פת במלח וכו' אפשר לפי' דהכונה דכל כך יהיה חשקו גדול ונמרץ בתורה שיסיר מעייניו מכל ענייניו וקנייניו ולרב חשקו לא ידע לאכול ולא לישן

כי כל לבו ודעתו בתורה וממילא אם יזכה לזה בלי שום מכריח ימצא דיאכל מעט פת במלח ומעט מים וישן בארץ כדי לעסוק בתורה ולא שיעשנו לסיגוף רק מאהבתו וחשקו בתורה על דרך מ"ש הרב ראשית חכמה שער אהבה פ"ד משם רבינו יצחק דמן עכו ז"ל במעשה החושק בבת מלך ע"ש כי החושק בדבר א' גורם להסיר דעתו מכל שאר דברים. וז"ש כך היא דרכה של תורה מי שרוצה לזכות אליה הוא יגיע חשקו לידבק בה מאד ומזה יבא פת במלח וכו' ובתורה אתה עמל ואז ודאי התורה תגלה סתריה לו:

משנה ו

והכהונה בכ"ד מעלות. מצאתי כתוב בס' ישן נושן כ"י וז"ל הכהונה נתנת בכ"ד מעלות וכנגדם נתנו כ"ד מתנות ואלו הם. קדושה. טהרה. בגדי שש. פארי המגבעות לכבוד ולתפארת. פאר תספורת ראש כל שלשים יום. לנפש לא יטמא. לא יקרחו קרחה בראשם. ופאת זקנם לא יגלחו. ובבשרם לא ישרטו שרטת. אשה זונה וחללה ואשה גרושה מאישה לא יקחו. כל אשר בו מום לא יקרב איש עור. ולא פסח. ולא חרום. ולא שרוע. ולא שבר יד. ולא שבר רגל. ולא גבן. ולא דק. ולא תבלול בעינו. ולא גרב. ולא ילפת. ולא מרוח אשך. ולא בעל מום אחר. וחייבים לנקות עצמם מכל כיעור עכ"ל ולפי שראיתי למפי שפירשו בכ"ד מעלות שהם כ"ד מתנות כהונה לכן העתקתי פירוש הנז' דהנאני דא"ש טפי לשון כ"ד מעלות. ומה גם לפי מ"ש הרב כלי יקר שנתנה לכהניי עוד מתנת חמשה ועשרים והיא גדולה מהכ"ד והיא ברכ' כהניי וזו כ"ה תברכו עיין בספרו פי נשא ופי קרח. ולפירוש המפרשים הו"לל כ"ה מעלות לדברי הרב הנז' אכן לפי הרב הכותב הנז' ניחא: